

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie

Ondřej Mikulaščík

**Sjednocování Boha a člověka v pojetí
Pierra Teilharda de Chardin**

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Ing. František Mikeš, Ph.D.
Obor: Teologické nauky

OLOMOUC 2021

Děkuji svému školiteli dr. Františku Mikešovi za trpělivé vedení a svým rodičům za morální podporu ve studiu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené informační zdroje.

V Brně, dne 5. listopadu 2021.

Obsah

Úvod.....	5
1 Život a dílo Pierra Teilharda de Chardin.....	7
1.1 Raná léta a odpověď na duchovní povolání.....	7
1.2 Objev evoluce.....	9
1.3 Nostalgie po frontě.....	10
1.4 Mystik a vidoucí.....	11
1.5 Ženský prvek v Teilhardově životě.....	12
1.6 Poválečná léta.....	13
1.7 Čína.....	13
1.8 Vyhnanství ve světě vědy.....	15
1.9 Božské prostředí.....	15
1.10 Nové obzory.....	16
1.11 Člověk pekingský.....	17
1.12 Žlutá expedice.....	17
1.13 Lucile Swan.....	18
1.14 Mezi východem a západem.....	19
1.15 Fenomén člověk.....	21
1.16 Paříž a Řím po válce.....	22
1.17 Srdce hmoty.....	23
1.18 Americký exil.....	24
1.19 Kristus – bod Omega.....	25
2 Člověk v pojetí Pierra Teilharda de Chardin.....	27
2.1 Fenomén člověk neboli Vesmír a lidstvo.....	27
2.1.1 Předstupně života.....	27
2.1.2 Život.....	28
2.1.3 Myšlení.....	30
2.1.4 Pokračování života.....	33
2.1.5 Fenomén lidstva a křesťanství.....	36
2.2 Místo člověka v přírodě.....	37
2.2.1 Život ve vesmíru.....	38
2.2.2 Rozvíjení biosféry.....	40
2.2.3 Příchod člověka a práh reflexe.....	41
2.2.4 Noosféra a rozpínající se socializace.....	42

2.2.5 Noosféra a stlačující se socializace.....	43
3 Směřování člověka ke sjednocení s Bohem.....	46
3.1 Božské prostředí.....	46
3.1.1 Divinizace aktivit.....	47
3.1.2 Divinizace pasivit.....	50
3.1.3 Křesťanská asketika.....	52
3.1.4 Blíže o Božském prostředí.....	54
3.2 Teilhardovo vyznání.....	58
3.2.1 Jak věřím.....	58
3.2.2 Podstata křesťanství.....	60
3.2.3 Kristus – aktivní pól evoluce.....	61
3.2.4 Úvod do křesťanského života.....	61
3.2.5 Křesťanství a evoluce.....	64
3.2.6 Úvahy nad prvotním hříchem.....	66
3.2.7 Fenomén křesťanství.....	67
3.2.8 Monogenismus a monofyletismus.....	68
3.2.9 Smysl Kříže.....	68
3.2.10 Nahodilost vesmíru a lidská touha přežít.....	69
3.2.11 Mnohost obydlených světů.....	69
3.2.12 Bůh evoluce.....	70
Závěr.....	72
Anotace.....	74
Slovník pojmů.....	75
Summary.....	76
Bibliografie.....	77

Úvod

Existuje nepřeborný počet publikací, které mají ve svém titulu jméno Pierre Teilhard de Chardin. Cílem této práce je proto jen z několika jeho knih a vybraných publikací o něm pokusit se přiblížit jeho život, práci a výběr z díla. Rád bych touto prací přispěl k tomu, aby se stal tento vědec, kněz a mystik přitažlivou osobností v současné situaci, kdy se začíná práce na novém synodu v katolické církvi věnovaném synodalitě – tedy dialogu. Tento rozhovor mu chyběl během celého jeho jezuitského života. I přes bolesti, které mu vedení řádu způsobovalo po desetiletí, zůstal Tovaryšstvu Ježíšovu věrný až do smrti. Pierre Teilhard de Chardin (1881 – 1955) byl francouzský jezuita, myslitel, přírodovědec – geolog, paleontolog a průkopník pokoušející se o nový přístup v teologii, a to propojit vědu a křesťanství. Jeho hlavními publikacemi, které vyšly i v českém jazyce, jsou chronologicky Božské prostředí¹, Jak věřím², Vesmír a lidstvo (Fenomén člověk)³ a Místo člověka v přírodě⁴. Vycházel jsem hlavně z těchto textů.

V první kapitole popisuji životní cestu tohoto kněze, vědce a plodného spisovatele. Tato část je poměrně obsáhlá, protože Teilhard měl velice pestrý život trávený prací na paleontologických výzkumech, vyučováním, vojenskou službou za první světové války (1914-18), literární tvorbou a expedicemi. Velkou část své pozemské pouti strávil v exilu - 20 let v Číně a více než dva roky v USA, kde nakonec zemřel. Kromě toho neustále cestoval v souvislosti se svou vědeckou prací, která mu byla povolena jezuitským řádem, ale zároveň neustále ji propojoval s křesťanstvím a soukromě sepisoval.

V druhé kapitole nastiňuji Teilhardův obraz člověka zasazeného do procesu vývoje. Vycházel jsem zvláště z jeho myšlenek podaných v knihách Fenomén člověk a Místo člověka v přírodě. Člověk je zde zachycen jako Homo sapiens, jako výjimečný druh odlišující se od ostatních primátů myšlením a sebereflexí. Teilhard si lidstvo představuje jako noosféru, kde jednotlivé reflektující bytosti – lidé, tvoří společně myslící vrstvu kolem Země, podobně jako vrstva života tvoří biosféru.

Třetí kapitola je věnována zvláště vztahu člověka k Bohu a jejich vzájemnému sjednocování. Teilhard zde často používá termín divinizace neboli zbožštění lidských činností a lidského života jako celku. Celý vesmír spěje k naplnění Bohem, který

¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 7 – 118.

² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 17 - 46.

³ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo. Praha: Vyšehrad, 1990, 264 s.

⁴ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě. Praha: Svoboda, 1967, 186 s.

bude „všechno ve všem“ (1K 15, 28) . K němu směřuje svým vývojovým procesem až do završení sjednocení v bodu Omega, který Teilhard ztotožňuje s Kristem. Teilhard se v některých bodech odchyloval od oficiálního učení, které tehdy katolická církev zastávala. Bylo to například v otázce původu člověka, prvotního hříchu a evoluce. Jeho představenými mu bylo povoleno publikovat pouze přírodovědecké práce. Jeho teologické spisy, kde zapracovává evoluci do křesťanství, prozřetelně před smrtí předal Jeanne Mortier, která jeho díla ihned po jeho skonu začala vydávat. Jeho uznání přišlo od generála jezuitů Pedra Aruppeho k 100. výročí Teilhardových narozenin. Monitum Kongregace pro nauku víry vydané se souhlasem papeže Jana XXIII., který o něm však nebyl informován, je ale bohužel stále platné. To potvrdil i papež Jan Pavel II. Žádost o revizi monita přišla papeži Františkovi ze zasedání Papežské rady pro kulturu 24. listopadu 2017, zatím ale nebyla zodpovězena.

1 Život a dílo Pierra Teilharda de Chardin

V této kapitole bych chtěl popsat život a dílo kněze, jezuitu, přírodovědce a vzácného člověka Pierra Teilharda de Chardin (dále jen Teilhard). Jeho životní cesta byla velice komplikovaná. Byla naplněna prací na poli paleontologie a geologie, psaním knih a esejí, zásadně formované službou v první světové válce a cestováním po celém světě. Vrchovatou měrou se v ní zároveň vyskytovalo i nepochopení a odmítání, zvláště jeho teologických myšlenek ze strany generálů jezuitů a římské kurie. Teilhard silně předbíhal svou dobu a byl plně oceněn a vydáván až po své smrti.

1.1 Raná léta a odpověď na duchovní povolání

Pierre Teilhard de Chardin se narodil 1. května 1881 na rodinném zámečku v Sarcenatu, několik kilometrů od města Clermont-Ferrand. Jeho otec Emmanuel Teilhard de Chardin byl vesnický šlechtic a vlastník půdy, muž mnoha zájmů. Pierrovou matkou byla Berthe-Adéle rozená de Dompierre d'Hornoy, svatbu měli v květnu 1875. Oba dva byli katolického vyznání, zvláště matka prožívala svou víru v Boha velice silně a projevovala velkou úctu ke svatým.⁵

Pierre byl čtvrtým z celkem jedenácti dětí a na rodném statku měl šťastné dětství v rytmu ročních období a svátků. V rodině byla silně prožívána úcta k Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu. Děti absolvovaly základní vzdělání doma za přítomnosti místních, německých a anglických učitelů. Vzdělávaly se i v latině a katechismu, Pierre navíc projevoval velký zájem o mineralogii, biologii a astronomii. Už ve věku sedmi let sbíral kousky kovů a minerálů a prozkoumával vyhaslé sopky v okolí. Zde se u něj vyvinula vášeň pro geologii.⁶

Ve věku 11 let se Pierre vydal studovat do jezuitské základní školy ve Villefranche-sur-Saône poblíž Lyonu, což bylo v jeho rodině obvyklé. Byla to tehdy ve Francii vůdčí instituce ve výuce přírodních věd. Vyznačovala se mimo jiné spartánským prostředím a přísnou disciplínou. Pierre byl několikrát oceněn první cenou. Již v tomto věku se u něj rozvíjela mariánská úcta, smysl pro povinnost a velká vážnost. Jeho spolužáci si ho pro tyto vlastnosti pamatovali.⁷

⁵ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 4.

⁶ Tamtéž, s. 7.

⁷ Tamtéž, s. 13.

Mladý Pierre toužil po dokonalosti. Jako cestu k ní vnímal vstup k jezuitům. Zvláště příklad jeho učitelů v něm probudil touhu po duchovním životě. V roce 1897 musel dočasně na jeden rok školu opustit kvůli problémům se zdravím. Strávil tento pro něj šťastný rok ve svém domově studiem a sbíráním minerálů. Poté složil úspěšně zkoušku z matematiky.

20. března 1899 vstoupil Pierre do jezuitského noviciátu v Aix-en-Provence. Do září 1900 pobýval v jezuitském noviciátu a 25. března 1901 složil své první sliby ve městě Laval. Zároveň obdržel svůj první akademický titul na univerzitě v Caen. V této době mimo jiné dokonce skládal řecké a latinské verše. Vyjadřoval tehdy také hlubokou úctu a vděčnost svým rodičům za to, že jej podporovali v jeho duchovním povolání.⁸

V roce 1901 byly ve Francii vydány proticírkevní zákony. Pro jezuity to znamenalo přesunutí svých domů do exilu v Anglii. Ostrov Jersey se tak stal na čtyři roky domovem i pro mladého novice Pierra. Od října 1901 do léta 1905 pobýval se spolubratry v domě svatého Ludvíka v městě Saint Helier. Zabýval se spolu s ostatními vyučováním, výzkumem v oblastech geologie, archeologie, zoologie, astronomie a pochopitelně i studiem filozofie a teologie. O tomto svém období řekl: „Skrze přírodu jsem byl vnořen do Boha“.⁹ Prožíval hluboké emoce ve smyslu fascinace hmotou.

Ve škole cítil napětí v současném velkém zájmu o přírodu a touhou po duchovní dokonalosti. Vedlo to ke krizi jeho povolání, umocněné úmrtím jeho staršího bratra Alberica na tuberkulózu a nevyléčitelným onemocněním jeho sestry Marguerite-Marie. Svým novicmistrem byl povzbuzován k pokračování ve studiu přírodních věd. V té době se Pierrova sestra Françoise připojila k Malým sestrám chudých a odebrala se do misí v Číně. Současně došlo v rodině k další tragické události, kdy zemřela jeho sestra Marie Louise na meningitidu ve věku pouhých třinácti let.

V jezuitském noviciátě bylo obvyklé využít pauzu mezi studiem filozofie a teologie k pedagogické činnosti. Mladý Pierre byl poslán do jezuitské misie v Káhiře, aby zde učil fyziku a chemii, byl kurátorem školního muzea a zastával funkci sakristiána školní kaple. Zjistil, že vyučování druhých mu pomáhá ujasnit si své vlastní myšlenky. Ve volném čase se podobně jako na ostrově Jersey věnoval hledání fosílií. Byl nadšen z mořských paleontologických pozůstatků a napsal o nich několik článků. Jedna z těchto fosílií byla po něm nazvána Teilhardi.

Jeho léta v Egyptě měla na něj velký vliv a uložila v něm nezapomenutelné vzpomínky, zvláště troje prázdniny strávené v okolí Káhiry a Alexandrie. Zažíval zde

⁸ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 17.

⁹ Tamtéž, s. 19.

nejen úchvatný klid pouště, ale také vřelou pohostinnost rodin svých žáků. Objevoval i pro něj dříve neznámý aspekt křesťanství v podobě ortodoxní, koptské a maronitské církve.¹⁰

V dubnu 1907 se vydal na expedici do El Faiyum, kde se nacházela oáza a velké jezero. Zkoumal zde fosílie, archeologická naleziště a poušť v okolí. Prozkoumával zde spolu s dalšími účastníky pozůstatky osídlení z dob antického Řecka a ruiny starých koptských klášterů.¹¹

V roce 1908 se mladý Teilhard vrátil do Evropy, aby dále pokračoval ve studiu teologie. Tomu se věnoval až do roku 1912 v jezuitském domě Ore Place ve městě Hastings v jižní Anglii. Po návratu z Egypta navštívil svou rodinu v Sarcenatu, částečně zklamán jejím rozpadem. Tři jeho sourozenci již zemřeli, sestra byla vážně nemocná a ostatní sourozenci opustili domov.

V roce 1911 jeho sestra Françoise zemřela na neštovice za svého působení jako řádová sestra v Šanghaji. Bylo jí 32 let a byla již zvolena představenou. Uctívala Nejsvětější Srdce Ježíšovo a naplno se věnovala službě chudým. Teilhard se tak stal nejstarším potomkem svých rodičů. O své sestře řekl, že měla svatý a krásný odchod z tohoto světa.¹²

1.2 Objev evoluce

24. srpna 1911 byl Teilhard v Hastingsu vysvěcen na kněze. Jeho rodiče a čtyři bratři jej při této příležitosti zde navštívili. Na společné fotografii je vidět jejich smuteční oblečení, kdy stále ještě truchlili nad ztrátou dcery a sestry.

Teilhard se věnoval hledání fosilií ve svém volném čase při studiu teologie v Hastingsu. Své nálezy pak nabízel Muzeu vědy v Londýně a místnímu muzeu.

Rok předtím strávil měsíc v Nizozemí a na univerzitě v Lovani. Zde byli jeho spolupracovníky Pére Joseph Marechal a další jezuité pracující v přírodovědném výzkumu. Teilharda tehdy hluboce oslovila a ovlivnila kniha od Henriho Bergsona *Vývoj tvořivý*.¹³ Svět dostal nový rozměr – takzvanou kosmogenezi.¹⁴

V roce 1913 publikoval Teilhard spolu s anglickými vědci články o svých paleontologických nálezech v Hastingsu. Mezitím zde dokončil svá teologická

¹⁰ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 25.

¹¹ Tamtéž, s. 26.

¹² Tamtéž, s. 32.

¹³ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*. Praha: Jan Laichter, 1919.

¹⁴ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 38.

studia. Již rok předtím, v roce 1912, začal Teilhard žít v Paříži. Zde se věnoval dalším studiím v geologii a paleontologii a zde také došlo k důležitému setkání s Marcellinem Boulem. Byl to specialista na neandrtálského člověka. Teilhard tehdy započal svou plodnou a dlouholetou spolupráci jak s ním, tak i s expertem na prehistorii Abbé Breuilem. Byl zde taky často v intelektuálně obohacujícím kontaktu se svou sestřenicí Marguerite Teilhard-Chambon, která byla učitelkou a spisovatelkou.¹⁵

V roce 1913 se vydal spolu s Abbé Breuilem a přáteli na prohlídku jeskyně Altamira a byl ohromen zdejšími paleolitickými kresbami. Tehdy byl také v čilém korespondenčním styku s geologem Charlesem Dawsonem z Hastingsu, podle něhož byl pojmenován jeden z vývojových článků člověka jako Eoanthropus Dawsoni. Dawson se spolu s Arthurem Smithem Woodwardem podílel na senzačních nálezech v oblasti města Piltdown, kde byla nalezena lebka prehistorického člověka, psí zuby a další nálezy. Až po čtyřiceti letech, v roce 1953, se tyto nálezy souhrnně nazývané „Piltdown Man“ včetně onoho Eoanthropus Dawsoni, ukázaly být podvodem díky práci paleontologa Kenetha Oakleyho. Tento podvod byl později připisován i Teilhardovi, jako spolupracovníkovi na vykopávkách, a způsobil mu mnoho nesnází, i když na tomto aktu nenesl žádnou vinu. Zvláště po odhalení, to znamená během posledních dvou let Teilhardova života, se ho tento podvod nemile dotknul.¹⁶

1.3 Nostalgie po frontě

V červenci 1914 vypukla první světová válka. V prosinci téhož roku byl tehdy třiatřicetiletý Teilhard prohlášen odvodovou komisí schopným vojenské služby. Jeho kněžství mu zapovídalo službu se zbraní, byl tedy poslán jako ošetřovatel do Vichy a poté do města Clermont-Ferrand. Následně odmítl stát se vojenským knězem a na vlastní žádost byl jako zdravotník poslán na frontu. Byl tak oddělen od svých předchozích rolí studenta, učitele a výzkumníka. Vybral si život obyčejného vojáka a zažíval náhlé vymizení všech sociálních rozdílů a zároveň hluboká přátelství uvnitř mužstva. 22. ledna 1915 se připojil ke svému pluku jako nosič raněných a takto prožil celou válku. Sloužilo s ním mnoho vojáků marockého a alžírského původu. Teilhard se stal pro své spolubojovníky mužem, na kterého se dalo spolehnout v nebezpečí. Byl oblíbený jak mezi důstojníky, tak mezi mužstvem. Byl ctěn

¹⁵ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 43.

¹⁶ Tamtéž, s. 46.

pro svou schopnost utěšovat v utrpení, jeho arabští spolubojovníci jej dokonce nazývali Sidi Marabout, což by se dalo přeložit jako skromný svatý.

Na svých dovolených zažíval určitou nostalgii po frontě, místu, kde padají všechny zábrany, rozdíl mezi lidmi a konvence. Jeho oporou na dálku byla v této době jeho sestřenic Marguerite. Navzájem si psali své myšlenky a byli si kritiky svých esejí.¹⁷

Válka byla velice silnou a nezapomenutelnou zkušeností, důležitou pro jeho vnitřní vývoj. Vedla ho mimo jiné k přemýšlení o smyslu života, o Bohu a o roli křesťanské víry. Intenzivněji tehdy vnímal hmotu jako nabitou životem a duchem a každého člověka jako propojeného vlákny svého bytí s ostatními. Válka mu odhalila nový a široký obzor, citlivější smysl pro svobodu a pomohla mu rozvinout literární tvořivost. Ve svých esejích tehdy popisoval probouzení vesmíru směřující ke sjednocování s Bohem skrze Zemi, Boha evoluce, takzvaného Univerzálního Krista neboli Krista bodu Omega. Dále se v tehdejší Teilhardově tvorbě opakovaně objevuje symbol ohně.¹⁸

Během války obdržel Teilhard několik vojenských ocenění, po jejím skončení pak byl oceněn nejvyšším francouzským státním vyznamenáním, řádem Rytíře Čestné legie, zvláště za sdílení těžkostí a nebezpečí s ostatními muži, především jako nosič raněných.

1.4 Mystik a vidoucí

Základem pro Teilhardovu literární tvořivost byla mimo jiné i jeho čtenářská vášeň. Ovlivnili jej například Ralph Waldo Emerson, William James, Eduard Schuré se svými popisy historie východního a západního mysticismu a již zmíněný Henri Bergson s jeho knihou *Vývoj tvořivý*. Inspirující byl samozřejmě i Charles Darwin se svým objevem evoluce, kterou Teilhard později zapracoval do křesťanství.

Ve svých válečných esejích popisoval službu na této Zemi v perspektivě věčného života. Bůh je pro něj srdcem všeho. Stal se mu zdrojem jeho vnitřní síly a vyrovnanosti. Ještě během války v roce 1917 sepsal esej *Mystické prostředí*, kde popsal svět jako naplněný Absolutnem a jeho vnímání jako silně osvobozující. Oslavuje zde i krásu lesů, moří, hor a pouští. Zároveň vyzdvihuje radost a chuť do života, které jsou základem lidské existence. Jeho optimistický pohled na život a svět se vyznačuje podobnou odvahou, jakou musel projevovat v zákopech.¹⁹

¹⁷ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 53.

¹⁸ Tamtéž, s. 57.

¹⁹ Tamtéž, s. 68.

V letech 1916 až 1919 napsal Teilhard osmnáct esejí. Kládl si tehdy otázku, nakolik bude pro čtenáře srozumitelný.

Zkušenosti z války byly naprosto určující pro jeho vnitřní růst. Jako zázrakem zůstal fyzicky i duševně nezraněn a o to více vnímal přetvářející všudypřítomnost Boha v tomto světě a zároveň lidstvo jako jediný celek.

26. května 1918 složil Teilhard během dovolené v Lyonu své slavné řeholní sliby. Krátce předtím postihla jeho rodinu další tragická událost, když 3. května byl jeho bratr Olivier zabit na frontě.

O necelý rok později, 10. března 1919, byl Teilhard demobilizován. Mezitím se stále věnoval vědecké práci, zvláště sbírání prehistorických vzorků. Poté často popisoval až nostalgii po životě na frontě. Prohlásil o tom, že člověk, který prošel ohněm, se stává jiným druhem člověka. Následně toužil splnit svůj úkol jako kněz, aby pomáhal naplňovat svět Boží přítomností. Vnímal tehdy, jakoby celý vesmír byl zasvěcen Bohu. Tato vize byla u něj posilována láskou ke světu a láskou k Bohu.²⁰

1.5 Ženský prvek v Teilhardově životě

Během války napsal Teilhard esej Věčná žena, kde oslavoval roli lásky ve vesmíru, zmiňoval i vzájemné vazby uvnitř atomů, vztahy mezi lidmi a mezi lidmi a Bohem. Věnoval ji jistě Beatrice, pravděpodobně tím skrytě myslel svou sestřenicí Marguerite. Teilhard byl citlivý ke všem formám krásy, jak v přírodě, tak i mezi lidmi nebo v umění. Hluboká rodinná pouta z dětství a mládí mu dala vřelost a důvěrnost. V tomto těžil celý život z příkladu lásky a zbožnosti své matky a starší sestry Françoise. Vážná nemoc jeho sestry Marguerite-Marie byla pro něj obdivuhodná a inspirující v tom, jak utrpení posiluje lidského ducha.²¹

Ideál ženskosti pro něj představovala Marguerite, díky jejímu jemnému myšlení, kultivovanosti, příjemnému vystupování a hluboké víře. Byli jeden pro druhého vzájemnými posluchači, čtenáři a kritiky svých esejí. S respektem k Pierrově životní cestě se museli bránit vzájemné zamilovanosti. Ten o tom tehdy prohlásil: „Manželství je zaměřeno k reprodukci, duchovní dokonalost k oddělování se.“ Přitažlivost musí být podle něj překonána proměnou v něco dokonalejšího v člověku.²²

²⁰ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 70.

²¹ Tamtéž, s. 74.

²² Tamtéž, s. 76.

Své sestřenci Marguerite později napsal, že ji dostal jako dar pro období války. Díky ní se taky seznámil s Leontine Zanta, se kterou si v letech 1923 až 1938 pravidelně dopisoval. Byla to teprve druhá žena v Paříži, která obdržela univerzitní titul z filozofie. I přes svou oddanost katolické církvi se stala vůdčí postavou francouzského feminismu na začátku dvacátého století.

Ve třicátých letech se Teilhard seznámil s Rhodou de Terra, což byla manželka jeho kolegy Helmuta de Terra. Nejhlubší pouto se později u Teilharda vyvinulo mezi ním a americkou sochařkou Lucile Swan.²³

1.6 Poválečná léta

Po válce dokončil Teilhard svá přírodovědná studia na Sorbonně. Po Velikonocích roku 1920 započal výzkumnou práci na své dizertaci, která se zabývala savci nižšího eocénu ve Francii. Navíc vyučoval geologii na Institut Catholique, i když by tehdy dal přednost bádání na plný úvazek. Na jaře 1922 přednesl brilantní obhajobu svého doktorátu a poté byl zvolen prezidentem Geologické společnosti. Byl tehdy uznáván a často vyhledáván pro konzultace. Napsal tehdy esej Hymnus na hmotu, kde hmotu popsal jako Boží prostředí naplněné Duchem. Teilhard byl již tehdy přesvědčen o tom, že mysticismus²⁴ je hluboce zakořeněn ve vesmíru. Dnes se tato myšlenka vyvinula v kvantový mysticismus spojující vědomí, inteligenci a duchovní rozměr jako jeden z pohledů na svět v rámci kvantové mechaniky. V roce 1925 pojmenoval sféru myšlení kolem Země noosférou. Filozof Edouard Le Roy a ruský geolog Vladimir Vernadskij přijali tento jím poprvé navržený pojem a uvedli jej ve známost.²⁵

1.7 Čína

Před Teilhardem se otevírala slibná pedagogická a vědecká kariéra v Paříži. Poté ale přišlo pozvání do Číny od spolubratra jezuity Emile Licenta. Na tuto expedici pro výzkum Žluté řeky obdrželi granty od ministerstva školství, Pařížské akademie

²³ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 82.

²⁴ Mysticismus = nábožensko-filozofický proud založený na vnitřním bezprostředním intuitivním prožitku božství, zvláště v novoplatonství, židovství i východním myšlení; záhadnost, tajuplnost, tajemnost. Akademický slovník cizích slov, s. 517.

²⁵ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 88.

věd a Přírodovědného muzea. 6. dubna 1923 odpluli z Marseille a po několika týdnech se dostali do města Tientsin, kde tehdy žilo něco přes 800 000 obyvatel a 11 000 cizinců. Přebývali zde v domě jezuitské misie. Po aklimatizaci se vydali na první expedici do západního Mongolska. Nejprve pluli proti proudu Žluté řeky a poté cestovali po hranicích pouště Ordos. Cestou hledali fosílie, bylo zde mnoho pozůstatků z mladšího paleolitu a dobře zachované zvířecí kostry.

V další expedici pak cestovali na Mongolskou náhorní plošinu a po okraji poušti Gobi. V letech 1923 a 1924 se Teilhard spolu s Emilem Licentem v Tientsinu zabývali hlavně tříděním a popisováním nashromážděného materiálu. Došlo i na návštěvu hlavního města Peking, jehož staré město si Teilhard velice oblíbil. Byl tehdy velice nadšen z intenzivního studia Země a její historie. Čínou se cítil podobně hluboce ovlivněn jako svou válečnou zkušeností.²⁶

S Emilem Licentem se posléze vydali na další expedici. Dva jezuité tak cestovali náročným způsobem, přebývali ve stanu, v hostincích nebo v misionářských stanicích. Pomalé tempo cesty dávalo velký prostor pro reflexi, izolované Mongolsko vedlo Teilharda, jak sám řekl, „do samotného srdce jedinečné Boží velikosti“.²⁷

Expedice po Číně byly ve velkém kontrastu s Teilhardovou válečnou zkušeností. V Číně bylo možné zažívat ticho a osamění, intenzitu těchto prožitků tehdy zachytil v eseji Mše nad světem.²⁸ Zde vyzdvihuje spojení s Kristem skrze všechny věci, zároveň nabízí celé stvoření Bohu. Poprvé měl tyto myšlenky a prožitky při životě v zákopech. V eseji Kněz obětuje celý svět Bohu namísto chleba a vína.

V roce 1923 Teilhard a Licent opět vyrazili na expedici do oblasti Ordos. Prováděli vykopávky v regionu Shara-ousso-gol. Zažívali zde hlučný táborový život s asi dvaceti místními pomocníky. Poušť se znovu stávala silnou inspirací. Bůh je zde intenzivně vnímán jako energie, oheň, síla, srdce světa, jako prostředí pro vše a pro všechny. Takto psal ve stanu v tichých přestávkách na jejich expedici, které mu poskytly prostor pro hlubokou vnitřní reflexi. Dochází zde k tomu, že mystická věda o Kristu je jedinou vědou, na které skutečně záleží.²⁹

²⁶ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 92.

²⁷ Tamtéž, s. 96.

²⁸ Tamtéž, s. 99.

²⁹ Tamtéž, s. 102.

1.8 Vyhnanství ve světě vědy

V říjnu 1924 se Teilhard vrátil do Paříže. Zde opět pracoval jako pedagog a jako vedoucí výzkumných prací. Během tohoto jen krátkého pobytu vstoupila do jeho života Ida Treat, americká marxistka. I přes odlišné názory spolu často a rádi diskutovali a poté si dopisovali až do roku 1952.

O dva roky dříve, roku 1922, sepsal Teilhard své Poznámky o prvotním hříchu. Bylo pro něj totiž velice obtížné přijmout biblickou nauku knihy Genesis o Adamovi nebo rajské zahradě. Tato esej se dostala do Říma a k jeho jezuitským představeným. V listopadu 1924 pak byl Teilhard povolán do Lyonu k podání vysvětlení. Zde byl donucen slíbit, že již nebude publikovat na téma prvotního hříchu. Tím nebylo nic uzavřeno, navíc si na Teilharda konzervativní francouzští biskupové stěžovali u Svatého oficia (dnes Kongregace pro nauku víry). K tomu došlo zvláště proto, že Teilhardova popularita ve Francii rostla. Jezuité se tak dostali pod tlak, aby odvolali jeho pedagogickou licenci pro Institut Catholique. Od té doby zde již nikdy nevyučoval. Vnímal to tehdy tak, jakoby katolická církev přestávala být katolickou, ale stávala se sektou, která brání sama sebe. Byl to pro něj okamžik velké životní volby. Byl v pokušení odejít, ale dostalo se mu podpory od přátel. Uvědomoval si, že skrze církev a svůj řád vyrostl.³⁰

Řešením bylo vrátit se do Číny jako do exilu a pokračovat v práci s Licentem. Byl zklamán z opuštění své pedagogické práce v Paříži právě v době, kdy začínala nést ovoce. V dubnu 1926 tedy odplul z Francie a poté se vydal na expedici do západní Číny. Po návratu do Tientsinu napsal mezi listopadem 1926 a prosincem 1927 své Božské prostředí.³¹ Byl to pro něj tvořivý způsob, jak překonat duchovní krizi. Tato kniha je živým svědectvím o jeho spiritualitě, postupném proměňování se v uctívání a lásce k Bohu.

1.9 Božské prostředí

Boží všudypřítomnost je podle Teilharda zároveň prostředím i středem. V knize Božské prostředí je popisuje jako všeproměňující přítomnost a vliv Boha na všech

³⁰ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 107.

³¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Božské prostředí. In: Chut' žít: (výbor studií a meditací), s. 7 - 133. Praha: Vyšehrad, 1970. Prameny.

úrovních stvořené skutečnosti. Je to prostředí růstu, vlivu, vláken vztahů, osobní i kolektivní všeobjímající přítomnosti Krista.³²

Teilhard zde medituje svou vlastní duchovní vizi, píše tuto knihu jako modlitbu a akt uzdravení své bolesti z exilu. Dává mu tak energii pro plnění jeho úkolů. Zároveň chtěl napsat tuto knihu pro všechny, kdo se cítí vzdáleni od víry v Boha. O lidech zde uvažuje jako o občanech Země. Kniha Božského prostředí má i praktický a pastorální přesah. Autor zde upozorňuje na značné obtíže při hledání svatosti. Píše o dvojí energii růstu a tím o divinizaci aktivit a pasivit. Je to nepřetržitý proces proměny, ve kterém nalézáme spojení s Bohem. Laskavost je pro něj začátkem všech duchovních vztahů. Láska k druhým nastává skrze Krista, ale zároveň láska k Němu je nemožná bez lásky k lidem.

Teilhardovi řádoví představení v Lyonu nejprve dali svolení k publikaci Božského prostředí. Kuriální úředníci místního biskupa si ale byli vědomi záznamů, které o Teilhardovi již byly v Římě, ze strachu tam proto nejprve publikaci poslali ke schválení. Římská kurie poté zakázala knihu publikovat i přes vysvětlující korespondenci, která o tom mezitím probíhala. Kniha tak nakonec putovala soukromě jen mezi Teilhardovými přáteli, kteří si ji mezi sebou kopírovali a půjčovali.³³

1.10 Nové obzory

V květnu 1927 se Teilhard s dalšími vědci vydal na expedici do východního Mongolska. Pohybovali se po jihovýchodním okraji pouště Gobi blízko jezera Dalai Nor. Tento výzkum oblastí, kde se do této doby ještě nikdy nepodíval geolog, ukončili v srpnu 1927. V té době nastávaly v Číně rozsáhlé nepokoje vzniklé z rozbrojů mezi komunisty a nacionalisty. Obě dvě tyto skupiny byly silně proti přítomnosti cizinců v Číně.

V říjnu 1927 se proto Teilhard vrátil do Francie a obnovil své kontakty i odbornou a literární činnost. O rok později, v listopadu 1928, odplul z Marseille na cestu po Francouzském Somálsku, pozván výzkumníkem Henrym de Moufreidem. Cestovali za pomoci člunů a železnice po Somálsku a Habeši, dnes Etiopii. Teilhard měl z této cesty po Africe velkou radost.³⁴

³² KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 112.

³³ Tamtéž, s. 115.

³⁴ Tamtéž, s. 122.

V únoru 1929 opustil Teilhard Afriku a odplul odtud přímo do Číny. V květnu 1929 se pak spolu s Emilem Licentem a čínským paleontologem C. C. Youngem vydali z Tientsinu na další expedici, tentokrát do provincie Shansi. O dva měsíce později putoval Teilhard s americkou výpravou na východ pouště Gobi.

1.11 Člověk pekingský

Tři roky v rozmezí 1929 až 1931 byly pro Teilharda rušným a složitým obdobím. Došlo tehdy k ukončení spolupráce mezi ním a Emilem Licentem a k Teilhardovu odstěhování se do Pekingu. Toto město se trochu podobalo Paříži v tom, že bylo rušným centrem s velkou možností různých kontaktů. Sídlily zde mezinárodní výzkumné organizace, například Čínská geologická služba založená čínskými vědci vystudovanými v Evropě. Dále zde působila Geologická společnost spravující velké muzeum a laboratoře. V roce 1929 se Teilhard stal jejím oficiálním poradcem a zároveň členem Čínské akademie věd.³⁵

V této době probíhaly vykopávky v Chou-Kou-Tien, což byly staré uhelné doly, ve kterých se nacházelo obrovské množství kosterních pozůstatků. Byly to velice dobře zachované fosílie různých savců. Teilhard byl požádán, aby dohlížel na tento výzkum. Posléze zde se svými kolegy našel lebku pekingského člověka, takzvaného *Sinanthropa* (jednalo se o část lebky ženy). Dále zde byly nalezeny pozůstatky ohnišť a nástrojů, což bylo bráno jako důkaz inteligence *Homo pekinensis*. Teilhard o těchto nálezech napsal několik článků. Upozorňoval na to, že tyto objevy, které mohly vypadat jako náhodné a senzační, byly ve skutečnosti výsledkem tříleté systematické práce.³⁶

Teilhard si vydobyl velkou úctu a náklonnost svých čínských kolegů. Nazývali jej „De Ri Jin“, což by se dalo přeložit jako mravnost, slunce a vývoj, případně mu říkali „otec úsvit ctností“ nebo prostě „usmívající se vědec“.

1.12 Žlutá expedice

Na konci dvacátých let byl Teilhard na vrcholu své vědecké kariéry a Čína se stala jeho vědeckým domovem. Věnoval se expedicím a vykopávkám, psal odborné

³⁵ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 126.

³⁶ Tamtéž, s. 130.

články a neměl tak příliš mnoho času na psaní esejí. Jeho výzkumy byly převážně financovány americkými nadacemi.³⁷

Na konci roku 1929 dostal pozvání k účasti na takzvané Žluté expedici. Organizovala ji automobilka Citroën kvůli vyzkoušení kapacity svých polopásových vozidel. Teilhard se zúčastnil příprav, které probíhaly v Paříži a v USA v letech 1930 a 1931. Poté plul ze San Franciska na Havaj a do Japonska. Cestou napsal esej *Duch Země*, kde pojednává o tom, že víra by měla pohánět vývoj života. V této době také vyjádřil svou optimistickou myšlenku: „věk národů skončil“. Lidstvo by podle něj mělo být brzy sjednoceno.³⁸

V květnu 1931 se vydala na cestu čínská skupina Žluté expedice. Podle plánu se v pohoří Pamír měla potkat se západní skupinou. Východní skupina cestovatelů měla čtyřicet členů, převážně Francouzů, osm účastníků bylo čínské národnosti. Měli s sebou deset těžkých vozidel. Mezi červencem a říjnem 1931 byli bohužel z důvodů politických nepokojů drženi v internaci poblíž Urumči. Pouze Teilhard a několik techniků mohlo pokračovat v další cestě a setkat se s druhou skupinou. Návrat se uskutečnil v zimě přejezdem přes poušť Gobi. V únoru 1932 se tak Teilhard dostal zpět do Peking. Těchto deset měsíců bylo pro něj zároveň jedním z nejtěžších a nejpřínosnějších období života. Prohlásil o tom, že zdvojnásobil svou znalost Asie během necelého roku. Mohl tak zažít velkou etnickou, kulturní a náboženskou rozmanitost Číny.³⁹

Daní za tuto dlouhou cestu bylo fyzické vyčerpání, kterým tehdy Teilhard trpěl. Zároveň k němu dorazila smutná zpráva, že 11. února 1932 zemřel jeho otec.

1.13 Lucile Swan

Teilhard potkal americkou sochařku Lucile Swan na podzim roku 1929 na večírku u doktora Amadea Grabena, amerického geologa žijícího v Peking. Lucile žila rovněž v tomto městě od svého rozvodu. Na místo pro svou tvorbu a život si přebudovala opuštěný chrám. Po svém prvním setkání si Lucile s Teilhardem, cestujícím zpět do Francie, začala dopisovat. Po jeho návratu do Číny vytvořila Lucile Teilhardovu bustu. Během práce na ní se často dostávali do hluboké konverzace. Mezi lety 1932 a 1941 pak již byli v téměř každodenním kontaktu.

³⁷ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 135.

³⁸ Tamtéž, s. 135.

³⁹ Tamtéž, s. 139.

Teilhard jí pomohl najít opět osobní vztah s Bohem. Poté se mezi nimi vytvořilo silné pouto, porozumění a přátelská láska.⁴⁰

Lucile byla silně zapojena do psaní Teilhardových děl *Jak věřím*, *Fenomén člověk* i dalších knih. Také vytvořila rekonstrukci hlavy pravěkého sinanthropa. I přes hluboké porozumění a vztah, který Teilhard prožíval k této ženě, zůstal věrný svému povolání a duchovnímu stavu.

1.14 Mezi východem a západem

Teilhard trávil po ukončení Žluté expedice přestávku ve své vědecké činnosti ve Francii. V té době byla Geologická společnost přesunuta z Pekingu do USA, zvláště kvůli japonskému ohrožení. Teilhard se opět více věnoval psaní esejí. Pro svou sestru Marguerite-Marie například napsal spis *Důležitost a pozitivní hodnota utrpení*. Teilhard byl tehdy hodnocen jako jeden z největších expertů na evoluci z teologického, filozofického a vědeckého hlediska.⁴¹

V březnu 1934 zemřel jeho blízký spolupracovník Davidson Black přímo při práci na infarkt. Teilhard kvůli tomu prožíval hluboký smutek a dokonce vzdor. Posléze zemřel i jeho bratr Victor na následky otravy plynem za války. V této době Teilhard dokončil své dílo *Jak věřím*⁴², které se stalo vyjádřením vývoje jeho víry v Boha. Lucile Swan mu pomáhala překonat toto pro něj velice těžké období.⁴³

Na začátku roku 1935, po expedici do jižní Číny, cestoval Teilhard s Abbé Breuilem transsibiřskou magistrálou do Paříže. Zde pobyl několik měsíců a poté měl možnost užít si léto v rodném kraji se svými dvěma bratry.

Brzy se vydal znovu na cesty, mezi zářím a prosincem 1935 reprezentoval Pekingskou akademii věd na expedici do severní Indie, která byla vedena Helmutem de Terra. S ním i jeho manželkou Rhodou se stali dlouholetými přáteli.

7. února 1936 zemřela Teilhardova matka. V té době se nacházel v Číně a nemohl se vydat do svého domova. Teilhard viděl ve své matce trpící Ježíšovu matku Marii. Její život byl rovněž plný ztrát a bolestí. Cítil, že jí vděčí za to dobré, co bylo v jeho duši. 17. srpna 1936 pak zemřela i jeho sestra Marguerite-Marie. V tento okamžik už zůstávali pouze tři bratři oproti desíti sourozencům z roku 1900. Jeho sestra byla pro něj příkladem proměňování energie utrpení, takzvané divinizace pasivit, jak je

⁴⁰ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 146.

⁴¹ Tamtéž, s. 158.

⁴² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Jak věřím*. Praha, 1998, s. 17 – 46.

⁴³ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 160.

popsal v knize Božské prostředí. Jeho vlastní život se zatím spíše vyznačoval divinizací aktivit.⁴⁴

Rok 1936 strávil Teilhard hlavně v Pekingu psáním esejí a odborných článků. Rok 1937 se pak pro něj stal rokem téměř neustálého putování. V únoru odplul do Spojených států, cestoval přes Seattle, Washington a Chicago. Poté se zúčastnil symposia o raném člověku ve Philadelphii, zde přednášel o Sinanthropovi a obhajoval jej jako skutečného člověka, který svou inteligenci projevoval ovládním ohně a tvorbou nástrojů. Byl tehdy oceněn Mendelovou medailí na katolické Villanova University v Pensylvanii. Zároveň se mu v americkém tisku dostalo negativní publicity jako knězi, který věří tomu, že člověk pochází z opice.⁴⁵

Léto 1937 strávil Teilhard opět ve Francii, ale v září téhož roku již byl ve svém druhém domově, v Číně. V té době již Japonci bombardovali Šanghaj, v Pekingu ale život zatím probíhal jako obvykle. Lucile Swan tehdy dokončila Nelly, což byl model hlavy nalezeného Sinanthropa - ženy. Teilhard byl také v kontakty s americkým novinářským párem Edgarem a Helen Snow, kteří ovlivnili Mao-Ce-Tunga a seznámili jej i s Teilhardovou vizí lidské evoluce.

Teilhard si i v této těžké době udržel svou víru a naději tváří v tvář lidské bídě a následkům války. V eseji „Lidská energie“ píše o transformaci lidského úsilí nyní používaného pro válku. To sebou nutně nese víru, která se musí završit do bodu zvaného Omega, který ztotožňuje s Kristem.⁴⁶

Začátek roku 1938 strávil Teilhard na několikaměsíční expedici s Helmutem de Terra v Barmě. Byl uchvácen zdejší krajinou a vřelostí místních lidí. Mezitím se život v Pekingu stával stále složitějším. Japonské okupační síly kontrolovaly město a životní podmínky se postupně zhoršovaly. Teilhard dostal možnost vést laboratorní výzkum v Paříži, zatím ale s opuštěním Číny váhal. Lucile mezitím již odcestovala do Spojených států, aby mohla tvořit a vystavovat. Teilhard v dopisech oceňoval jejich přátelství. Poté i Teilhard odjel do Ameriky, navštívil Harvardskou univerzitu a Americké muzeum přírodních dějin v New Yorku. S Lucile tehdy sdílel svou práci i okruh přátel a kontaktů. Konec roku 1938 a polovinu roku 1939 tak strávil na Západě a stihl přitom započít práci na svém stěžejním díle Fenomén člověk.⁴⁷

⁴⁴ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 162.

⁴⁵ Tamtéž, s. 164.

⁴⁶ Tamtéž, s. 166.

⁴⁷ Tamtéž, s. 169.

1.15 Fenomén člověk

Teilhard byl fascinován významem člověka jako druhu v procesu evoluce. Již v roce 1937 si psal poznámky k této knize. V letech 1938 a 1939 přednášel v Paříži, Londýně a Cambridgi. V Paříži se setkal s Jeanne Mortier, která byla uchválena jeho knihou Božské prostředí. Stala se později jeho sekretářkou.

V létě 1939 cestoval do New Yorku spolu se sestřenicí Marguerite a s Pierre Charlesem. Navštívil konferenci v Berkeley a poté cestoval přes Vancouver do Pekingu. Lucile Swan se k němu na této cestě připojila. Laboratorní práce v Pekingu byly tehdy přerušeny a přesunuty na jih Číny do Yunnanu. Teilhard zůstal v Pekingu, kde výzkum závisel na zde přítomných amerických vědcích a stal se tak vězněm tohoto města až do konce války.⁴⁸

V únoru 1940 byl v polovině své práce na knize Fenomén člověk. Lucile pro něj v této době přepisovala rukopis. V červnu 1940 již byl s prací na tomto díle hotov. Očekával, že jak vědci, tak filozofové budou spíše proti němu. V dubnu 1944 se rukopis dostal do Říma a byl zde posléze odmítnut.

Teilhard v této knize představil například svůj kosmický zákon komplexity (složitosti) vědomí, nyní nazývaný Teilhardův zákon⁴⁹. Ve vesmíru podle něj se vzrůstem složitosti hmoty zároveň vzrůstá i vědomí, a to na všech úrovních hmoty.⁵⁰

Od září 1936 až do března 1946 byly Teilhardovy aktivity v Pekingu značně omezeny. Měl tak více času na psaní. Byl rovněž zapojen do práce v Institutu geobiologie. Bylo do něj přemístěno Licentovo muzeum, i když ten z Číny odcestoval již v roce 1938.

V roce 1941 většina cizinců již z Pekingu odjela. Teilhard v tomto roce oslavil své šedesáté narozeniny. Prohlásil tehdy, že se snaží opouštět sám sebe, aby mohl místo sebe nechat konat Boží přítomnost. Lucile pro něj zorganizovala oslavu, která se stala poslední společenskou akcí před tím, než se vrátila z Číny do Spojených států.⁵¹ 29. října 1941 zemřel Teilhardův bratr Gabriel. Ze všech sourozenců mu tak zůstal již pouze nejmladší bratr Joseph. V červnu 1942 také zemřela Teilhardova dlouholetá korespondenční přítelkyně Leontine Zanta.

⁴⁸ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 174.

⁴⁹ Tento zákon říká, že hmota má ve vývojovém procesu na všech stupních tendenci a schopnost zvyšováním komplexity, tedy složitosti, zároveň zvyšovat (hladinu) vědomí. Proto je to zákon komplexity - vědomí.

⁵⁰ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 175.

⁵¹ Tamtéž, s. 181.

Po japonském útoku na Pearl Harbor se bohužel v Pekingy při americké evakuaci ztratily nálezy *Sinanthropa*. Teilhard v tu dobu ještě přednášel na univerzitě v Šanghaji, ale posléze mu to bylo jezuitů zakázáno. Před Vánoci 1945 byl oficiálně pozván do Paříže. To v poválečném zmatku znamenalo, že většinu svých knih, článků a dalších osobních věcí musel zanechat v Pekingy.

1.16 Paříž a Řím po válce

Teilhard se po svém návratu do Francie v Paříži cítil spíše jako uprchlík a cizinec. Postupně obnovoval staré kontakty s přáteli a příbuznými nejen ve Francii, ale i během návštěvy Říma, který na něho udělal velký dojem a potěšil ho svojí krásou. V Paříži byl uznáván a často zván k přednáškám, kde se účastnil různých konferencí a debat. Došlo i na několik setkání uvnitř jezuitského řádu. V Paříži se setkal s evolučním biologem Julianem Huxleym a sinologem Josephem Needhamem, kteří jeho myšlenky postupně uvedli ve známost v anglosaském světě.⁵²

Teilhard působil jako samostatný myslitel, duchovní vůdce a kněz. Jeho řád mu ale dovolil přednášet pouze úzkému okruhu posluchačů. Stále zůstal nadšeným čtenářem se širokým polem zájmů. Věnoval se také východnímu mysticismu, napsal například esej *Spirituální přínos dálného Východu*. V ní popsal předpokládanou syntézu východních a západních spiritualit.

Teilhard přednesl pro něj významnou přednášku nazvanou *Chuť žít*. Popisoval v ní potřebu vůle a lásky k životu, zatímco jeho velkým nepřítelem je nuda a lhostejnost. Víra je pak nutným předpokladem pro opravdovou chuť k životu. Dělal si tehdy starosti o osud svého díla *Fenomén člověk* a chtěl jej přepsat tak, aby bylo pro Řím lépe akceptovatelné. Nakonec toho nedosáhl.

V červnu 1947 byl oceněn další medailí, tentokrát Důstojníka Čestné legie za rozšiřování francouzského intelektuálního a kulturního vlivu. Zotavoval se tehdy ze svého prvního infarktu, který utrpěl 1. června 1947. Zhruba dva týdny se pohyboval mezi životem a smrtí, po stabilizaci mu pak byl nařízen odpočinek až do konce roku.⁵³

V únoru 1948 odcestoval Teilhard do USA. Čtyři měsíce pak pracoval v New Yorku v Přírodovědném muzeu. Setkával se opět s Lucile Swan, která jej stále hluboce milovala. Byl už ale v daleko horším zdravotním stavu než dříve, navíc se u něj

⁵² KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 187.

⁵³ Tamtéž, s. 192.

začaly objevovat deprese. Na léto se vrátil do Francie a strávil jej v rodném kraji v Auvergne.

Seznam Teilhardových vědeckých prací si tehdy vyžádala College de France a nominovala jej na stálé místo v oddělení prehistorie. Zároveň jej generální představený jezuitů požádal, aby přijel do Říma na konzultace. K nim došlo až po Teilhardově měsíčním čekání v Římě v říjnu 1948. Do Paříže se pak Teilhard vrátil, aniž by se dozvěděl od svých nadřízených nějaké rozhodnutí. Poté opět přednášel na Sorbonně, znovu onemocněl a odjel odpočívat do domu svého bratra Josefa.⁵⁴

Nakonec bylo vyjádření z Říma opět negativní a kniha Fenomén člověk byla tištěna a distribuována pouze tajně v dvou stech kopiích mezi Teilhardovými přáteli.

1.17 Srdce hmoty

Teilhard navíc neobdržel ani svolení k tisku knihy Místo člověka v přírodě, kterou si cenil více než Fenomén člověk. Dále přednášel na Sorbonně o geologii Dálného Východu a prožíval své znepokojení nad vývojem lidstva. Přišlo mu, že je silně závislé na probuzení víry. Napsal reflexi o použití jaderné bomby, kde popsal lidstvo jako opilé svou mocí. O to víc by měla probíhat snaha o sjednocování lidstva.⁵⁵

V roce 1950 napsal při odpočinku u svého bratra knihu Srdce hmoty. Je to jeho autobiografické vrcholné dílo, kde popsal vývoj na své duchovní cestě. O rok později se chystal na cestu do Jižní Afriky a předtím ještě stihl předat práva k publikaci svých ne-přírodovědeckých děl slečně Mortier. Byla to právě ta tvorba, kde propojuje přírodní vědy, evoluci, křesťanství a spiritualitu.

V červenci 1951 přicestoval Teilhard do Johannesburgu spolu s Rhodou de Terra. Poté se přesunuli do Pretorie a dále do vnitrozemí. Teilhard prozkoumával místa paleontologických nálezů a kvůli své slabší fyzické kondici cestoval hlavně autem, případně se nechával nosit najatými domorodými nosiči. Vnímal zde napětí ve společnosti, například bílých proti černým nebo Angličanů proti Afrikáncům. Neměl tady možnost navázat nějaké vědecké kontakty a po osmi týdnech odplul přes Brazílii do USA. Bylo mu doporučeno se už do Francie nevracet.⁵⁶

⁵⁴ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 196.

⁵⁵ Tamtéž, s. 200.

⁵⁶ Tamtéž, s. 210.

1.18 Americký exil

Teilhard se po příjezdu do New Yorku usadil v jezuitském domě Svatého Ignáce. Nemohl se už vrátit do Francie, protože Řím trval na jeho pobytu v cizině. Jeho přítomnost v USA byla vítaná, ředitel Nadace Wennera Grena ho požádal o vedení výzkumu v Jižní Africe. Teilhard měl tehdy už nové kontakty s diplomaty právě vznikající Organizace spojených národů. Pokračoval ve své spisovatelské činnosti a mezi lety 1946 a 1955 napsal devadesát esejí z domény věda – náboženství / křesťanství. Věnoval se rovněž poznávání Spojených států, navštívil například nově vybudovaný urychlovač částic v kalifornském Berkeley. Toto zařízení na něj udělalo silný dojem. Vnímal jej jako symbol toho, že se ztrácejí hranice mezi atomy a celkem, mezi tím, co působí jako továrna a jako laboratoř a mezi lokálním a planetárním.⁵⁷

Na výzkumnou cestu do Jižní Afriky se Teilhard vydal s Rhodou de Terra v červnu 1953. Byl potěšen, že může zase pracovat v terénu na různých vykopávkách. Se svými spolucestovateli navštívil také jižní a severní Rhodesii a Viktoriiny vodopády. Do New Yorku se vrátili přes Buenos Aires a Rio de Janeiro.

Jak už bylo zmíněno dříve, na konci roku 1953 se Teilhard dozvěděl o tom, že prehistorický člověk z Anglie, takzvaný Piltdown Man, byl podvodem. Zdaleka to pro něj však nebyla taková ztráta jako úmrtí jeho přítele a kolegy Pére Auguste Valensina. Poté mu zemřel další přítel Pére Charles z Lovaně. Vzhledem k tomu, že rok předtím zemřel i Emile Licent, ptal se Teilhard sám sebe, kdy přijde řada i na něj.⁵⁸

V roce 1953 rekonstruovali jezuité svůj dům v New Yorku, což pro Teilharda znamenalo další stěhování. Mezi červnem a zářím 1954 ještě podnikl svou poslední cestu do Francie. V Paříži si nepřipadal vítaný a doléhala na něj velká únava. Poté se odebral s Pére Leroyem do Lyonu a znovu se tam setkal s Henri de Lubacem a se svým provinciálem jezuitů Pére Ravierem. Jak tyto setkání, tak i rozhovory se studenty byly pro něj radostné a podnětné. Nakonec se naposledy vydal do svého rodného kraje v Sarcenatu. Z procházky kolem rodinného sídla a z návštěvy hřbitova se vrátil velice unaven.

⁵⁷ KING, Ursula. *Spirit of Fire*, s. 214.

⁵⁸ Tamtéž, s. 219.

Teilhard poté navštívil jeskyně v Lascaux s prehistorickými malbami, objevenými v roce 1940. Byl těmito nálezy velice potěšen a považoval tuto exkurzi za to nejlepší, co na této cestě po Francii prožil.⁵⁹

V srpnu 1954 odjel Teilhard do Anglie a navštívil Kennetha Oakleyho, který odhalil podvod kolem takzvaného člověka piltdownského. Poté odplul do USA, kde však dostal víza pouze na šest měsíců. Na toto omezení na exulanta reagoval ztrátou vyrovnanosti a vnitřní harmonie. Po návratu z této své poslední cesty do Francie byl odhodlán věnovat zbytek svého života hlubší reflexi v hledání Univerzálního Krista, být věrný církvi a tvrdě pracovat i v exilu.⁶⁰

1.19 Kristus – bod Omega

Teilhard byl nadšen z toho, že Vatikán v srpnu 1950 vyhlásil dogma o Nanebevzetí Panny Marie. Již tehdy prohlásil, že by rád zemřel na den Vzkříšení. Byl jen zklamán formulací dogmatu, kterou považoval za zastaralou.⁶¹ V roce 1954 již pro něj cesta do Francie nebyla možná, bylo mu například zrušeno pozvání na paleontologický kongres. Nedostal ani povolení, aby jeho spisy byly ve Švýcarsku přeloženy do němčiny. Přesto pokračoval v psaní, například již zmíněné Srdce hmoty. Zde vyjadřuje přesvědčení, že pouze Kristus může zachránit lidstvo z jeho vzdoru proti životu. Klasické křesťanství podle něj není dost všeobjímající. Rád by své myšlenky hlásal „z vrcholu hory“, ale vnímá, že to nejde. Klade si otázku, zda vůbec existují jeho Univerzální Kristus a Božské prostředí.⁶²

Teilhardův evoluční postoj v křesťanství byl stále častěji pozitivně přijímán, jak křesťany, tak nevěřícími. V březnu 1955 napsal svůj poslední článek Kristovský, kde se vypořádává s rolemi vědy a víry v moderním světě. Ten podle něj potřebuje novou a vyšší formu adorace.

O Velikonoční neděli, 10. dubna 1955, sloužil ranní mši a poté se ještě zúčastnil mše v katedrále Svatého Patrika. Odpoledne pak strávil se spolubratry a přáteli na koncertě. Těšil se z nádherné velikonoční neděle. Na odpoledním čaji v domě Rhody de Terra najednou upadl na zem a utrpěl na místě masivní infarkt, tentokrát smrtelný. Byl zavolán lékař, který po prohlídce nechal na místo zavolat kněze. V době, kdy dorazil jeden z jezuitských bratří z domu Svatého Ignáce, byl otec Pierre

⁵⁹ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 221.

⁶⁰ Tamtéž, s. 222.

⁶¹ LA HÉRONNIÈRE, Édith de. Teilhard de Chardin: mystika přerodu, s. 216.

⁶² KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 228.

již po smrti. Byl takto podle svého přání na den Vzkříšení spojen se svým Tvůrcem a Spasitelem, kterému celý život sloužil.⁶³

Zemřel tak velký vědec a křesťanský myslitel, který prožil velkou část života v exilu. Mimo rodnou vlast nakonec i opustil tento svět, jako cizinec, téměř neznámý a skoro sám. Jeho tělo pak leželo dva dny v kapli jezuitského domu na Park Avenue. Péro de Breuvery sloužil zádušní mši, které se účastnilo pouze několik přátel. Odehrávala se v jezuitském noviciátě St. Andrew's. Zde byl Pierre Teilhard de Chardin také pohřben pod jednoduchým náhrobkem. Tři dny před svou smrtí napsal své svědectví o Kristu svatého Pavla, o Kristu, který je středem vesmíru.⁶⁴

Těsně po Teilhardově smrti začalo být možné jeho díla publikovat. Slečna Mortier ustavila pro tento účel mezinárodní komisi. Kniha Fenomén člověk byla publikována pod záštitou belgické královny a brzy se stala bestsellerem, což probudilo velký zájem i o ostatní Teilhardovu tvorbu.⁶⁵

⁶³ KING, Ursula. Spirit of Fire, s. 230.

⁶⁴ Tamtéž, s. 231.

⁶⁵ Tamtéž, s. 233.

2 Člověk v pojetí Pierra Teilharda de Chardin

V této kapitole chci načrtnout to, jak popisoval Pierre Teilhard de Chardin člověka jako biologický druh a jako svébytnou bytost stvořenou k obrazu Božímu. Teilhard zdůrazňoval význam člověku darované svobody, tvořivosti a dialogu. Dále často ve svých dílech popisoval vznik a vývoj lidského myšlení a jeho kolektivní podobu v noosféře, která je oblastí s výskytem myšlenek a sebereflexe podobně jako biosféra je oblast s výskytem života.

2.1 Fenomén člověk neboli Vesmír a lidstvo

Jak je uvedeno výše, Teilhard jedno ze svých stěžejních děl, knihu Fenomén člověk⁶⁶ (*Le phénomène humain*, poprvé vydáno roku 1955 v nakladatelství Seuil v Paříži), napsal z větší části v exilu v Pekingu na začátku druhé světové války. Na úvod zde vyzdvihuje lidskou touhu a snahu vidět, to znamená rozumět věcem a světu. Upozorňuje na určitou subjektivitu člověka, tento je sám pro sebe středem světa, protože vše vnímá ze své perspektivy a ve všem pozoruje a nachází sám sebe. Teilhard rovněž vyzdvihuje důstojnost člověka jako nynější vrchol antropogeneze, která je formou kosmogeneze. Vyjadřuje své přesvědčení, že fyzika musí člověka více integrovat do obrazu světa.⁶⁷

2.1.1 Předstupně života

Na úvod knihy Fenomén člověk se Teilhard zabývá až fyzikálním popisem toho, co vede k životu. Vyjadřuje svůj obdiv k fyzice elementárních částic, zvláště pro jednotu v homogenitě, kterou vykazuje. Elementární částice jsou totiž stejné v živém i neživém světě. V hmotě je navíc nápadný systém, uspořádání a vývoj. Řídí se zákonem zkomplexňování, kdy se elementární částice spojují pomocí vazeb.

⁶⁶ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Výšehrad, 1990, 264 s.

⁶⁷ Tamtéž, s. 30.

Herzsprung-Russelův diagram vývoje a typů hvězd je pak pokračováním historie atomů.⁶⁸

Teilhard dále volá po spojení hledisek materiálního a spirituálního v popisu světa a vesmíru. Vyjadřuje své přesvědčení, že vědomí musí být přítomno v celém vesmíru, tak jako je nepochybnou skutečností v každém člověku.⁶⁹

Výrazem Boží trpělivosti je prehistorie naší planety. Jak víme a jak bylo už známo v polovině dvacátého století, Země vznikla z protoplanetárního disku, uprostřed kterého začalo zářit naše Slunce. Těžší chemické prvky nejen na planetách Sluneční soustavy pochází z předchozích hvězd, které je po svém kataklyzmatickém zániku rozmetaly do okolního vesmíru. Jsme tak utvořeni částečně z hvězdného prachu. V následujících stovkách milionů let pak docházelo na Zemi k tvorbě krystalů a k polymerizaci neboli tvorbě organických sloučenin. Pak podle Teilharda docházelo k takzvanému navíjení na sebe, jak u molekul, které se dále zesložitovaly, tak u celé planety až po vznik života.⁷⁰

2.1.2 Život

Fascinující svět života uvádí Teilhard nečekanými vlastnostmi hmoty, kde nacházíme malé rozdíly například mezi neživými proteiny a živou protoplazmou, někdy i mezi rostlinami a živočichy. Podobně viry jsou přechodem mezi neživým a živým světem.⁷¹ Jistou zapomenutou érou prehistorie Země je změna složení atmosféry díky bezjaderným prokaryotickým buňkám. Původně ve vzduchu převažoval oxid uhličitý, po této změně má atmosféra nynější přibližně dvacetiprocentní podíl kyslíku. Život se pak rodil převážně ve vodním prostředí ve vlnách sestávajících z údobí delších než jsou celé dějiny lidstva. U vyšších organismů se dá vždy pozorovat mnoho podobností, například většinou se vyvine nervová soustava, cévy, krev a oči.⁷²

Život vykazuje základní vlastnosti, jimiž jsou zvláště reprodukce, kdy každá buňka se dělí, dále neustálé obnovování, asociace, již je míněno biologické zdokonalování shlukováním buněk a nakonec zaměřená aditivita, kdy se novinky ve vývoji života rozvíjí směrem vzhůru k vyšší složitosti. Toto vše má jako důsledky velkou hojnost

⁶⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 43.

⁶⁹ Tamtéž, s. 48.

⁷⁰ Tamtéž, s. 60.

⁷¹ Tamtéž, s. 72.

⁷² Tamtéž, s. 82.

z neustálého množení, vynalézavost v kombinacích živých forem a jakoby lhostejnost, kdy velké množství života je ničeno.⁷³

Teilhard ve své tvorbě používá termín fylum. Je to živý svazek, mnohotvárná a dynamická linie vývoje. Chová se jako živý organismus – roste a šíří se. Časem se ale jeho rozvoj utlumí. Je problém zjišťovat jeho vznik a rané fáze pro takzvaný dálkový efekt. Čím hlouběji do minulosti, tím více zub času likviduje stopy vývoje, což platí jak v paleontologii, tak i v historii.⁷⁴

Na stromu života lze sledovat několik hlavních linií. Je jimi jednak vrstva savců. Ti se vyznačují zvláště placentární výživou plodu. Patří sem býložravci, hlodavci, hmyzožravci, šelmy a všežravci. Každý tento paprsek se poté dělí. Mezi savci upozorňuje autor na čtvernožce. Pohyb po čtyřech se mezi živými tvory vyvíjí opakovaně. Z čtvernožců nás nejvíce zajímá kmen obratlovců, do něž patří i člověk. Dalšími liniemi na stromu života jsou hlavně členovci, rostliny, houby, jednobuněčné organismy a bakterie.⁷⁵ Počet a množství těchto jiných druhů daleko převyšuje savce. Život je podle Teilharda funkcí prostoru a času určující polohu všech tvorů na stupnici vývoje. Tímto se dostává k otázce, zda má evoluce směr. Například savec je pochopitelně značně složitější než rostlina a díky možnostem měřit jednotky informace je i měřitelný stupeň této složitosti. U savců je navíc mozek objemnější a členitější než u všech ostatních obratlovců.⁷⁶

Ve vývoji živočichů se všude silně objevuje vzestup vědomí. Každá zoologická vrstva roste ve skocích a evolučně se vylepšuje až právě k vědomí. To se stává hybnou silou v srdci hmoty a života.⁷⁷

Je zajímavé připustit určitou úroveň psychiky i u rostlin. Je zde v difuzní podobě, ne ale úplně na nule. Příkladem jsou pasti hmyzožravých rostlin. U hmyzu pak pravděpodobně již nastal vrchol jeho evoluce, přestože je to starší druh než savci. Hmyz je příliš malý, jeho chitinová kostra se už nemůže rozšiřovat. Vykazuje sice přesné reflexivní návykové chování, to se ale nijak dál nevyvíjí.

Nejblíže člověku jsou ostatní savci. Instinkt je u nich již individualizovaný, projevují emoce jako třeba radost. Nejvýše jsou primáti, kteří se dostali až na hranici inteligence.⁷⁸

⁷³ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 95.

⁷⁴ Tamtéž, s. 103.

⁷⁵ Tamtéž, s. 112.

⁷⁶ Tamtéž, s. 125.

⁷⁷ Tamtéž, s. 126.

⁷⁸ Tamtéž, s. 132.

2.1.3 Myšlení

Teilhard zde člověka nazývá nejtajemnějším a nejvíce zavádějícím předmětem vědy, nepostižitelným morfologickým skokem a novou kvalitou ve sféře života. Člověk překonal takzvaný práh reflexe a tím se svou psychikou odlišuje od zvířat. Reflexe znamená, že vědomí se obrací samo k sobě a poznává sebe, neboli že člověk ví, že ví.⁷⁹

Důsledky toho jsou v tom, že reflektující bytost se nově rozvíjí. Má schopnost abstrakce, logického uvažování, vyznačuje se vynalézavostí, zabývá se vědou a uměním, má vnímání prostoru a času a je schopna emocionálního života. Od zvířat nás odděluje pro ně nepřekonatelný práh. Zvířata nemají reflexi, takzvaně neví, že ví. Jsme tedy tvorové jiné podstaty.

V přírodě se vyskytuje mnoho různých forem instinktů a jejich složitost se stupňuje. Každá tato forma vývojem směřuje k inteligenci, ale jen u člověka se tento přechod zdařil. Povedlo se to hlavně kvůli lidské dvojnosti. Tím se uvolnily ruce a čelist již nebyla nutná pro uchopovací činnosti. To vedlo k zvětšení mozku. Přiblížení očí k sobě umožnilo zkoumání obsahu rukou. Pravěký člověk navíc nežil osamoceně, ale tato vynořující se vědomí spolu mohla interagovat a sjednocovat se do společné mysli. Tím došlo k polidštění celé skupiny.⁸⁰

Poté se již psychika stává hlavní součástí lidského fenoménu. Vývoj těla vede jakoby záměrně k přírůstku vědomí. Nakonec dochází k polidštění – k uvědomění si sebe sama a přechodu od instinktu k myšlení. Člověk se tak dostává na špici evoluce. Ve vývoji této planety dochází ke geogenezi, poté biogenezi, dále psychogenezi a nakonec noogenezi neboli vývoji ducha. Od konce třetihor, kdy byli jiní lidoopové početnější než člověk, vzniká nad biosférou myslící vrstva neboli noosféra. Postupně dochází k záplavě cerebrality, podmanění si jiných forem života člověkem a k proměňování krajiny. Člověk se tak vynořil z úsilí celého života na planetě Zemi.⁸¹

Jak už bylo řečeno výše, život musí být rozmanitý, aby si vůbec zajistil přežití a další rozvoj. Stejně tak i lidstvo se snaží pokrýt celou Zemi a optimálně si ji podmanit. Fascinující vývoj člověka v prehistorii začíná u prehominidů, což byli hlavně představitelé druhu *Homo erectus*. Jsou mnohem bližší dnešním lidem než primátům, například lebkou, ale i volnými rukami a vzpřímenou chůzí. Lze je již považovat za inteligentní bytosti.

⁷⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 140.

⁸⁰ Tamtéž, s. 146.

⁸¹ Tamtéž, s. 155.

Člověk neandrtálský se vyznačoval dalšími pokroky v počtu jedinců i ve stupni polidštění. Zůstaly po něm pozůstatky jeho jeskynního života i známky toho, že své spoludruhy pohřbíval.⁸²

Podobně jako na počátku křídly došlo ke změně v rostlinstvu a jakoby naráz se objevily dnešní druhy, tak náhle bez nějakého geologického předělu se před asi 35 000 lety vynořil člověk cromagnonský. Vlna Homo sapiens náhle překrývá neandertaloidy a na konci čtvrtohor Zemi obývá již člověk k nerozeznání podobný dnešním lidem. Jeho anatomické rysy jsou téměř shodné s našimi, stejně tak mozek je vyvinutý do dnešní podoby. Evoluce se tak přesunula do oblasti vývoje psychiky.⁸³ Poté dochází k takzvané neolitické proměně. Teilhard obhajuje tuto fázi vývoje lidstva jako kriticky důležitou. Pro vědce je to těžko uchopitelné období, pro prehistorii je neolit mladý, pro historii bez fází a mnoha dat. Došlo tehdy ale ke zrození civilizace, byla domestikována zvířata a rostliny a z lovců se stalo usedlé a organizované lidstvo. Již předtím docházelo množním lidí ke zmenšování životního prostoru a bylo tak lepší uchovávat na místě to, co dříve bylo potřeba lovit a sbírat. V rostoucích aglomeracích se objevuje struktura práv a povinností podobná dnešní. Došlo k dalšímu rozšíření lidstva přes tehdy ještě schůdný pevninský most mezi Asií a Amerikou a námořní cestou do oblasti Tichého oceánu.⁸⁴

Neexistuje nějaký předěl mezi dobou prehistorickou a historickou. V neolitu ale začíná převládat vliv psychických faktorů. Mezi jednotlivými druhy v živé přírodě vždy dochází k soutěžení nebo vyhubení. U člověka naproti tomu vždy dojde k určité asimilaci. K míchání lidských ras dochází nejčastěji na souostrovích, rovinách zavodňovaných velkou řekou nebo křižovatkách migrace. Jsou to například Střední Amerika, Polynésie, oblast Žluté řeky v Číně, rozlehlé oblasti kolem řek Indus a Ganga, povodí Nilu a Mezopotámie. Tato původně nezávislá ohniska vývoje usilovala o svůj rozvoj, jakoby se chtěla rozšířit na celou Zemi.⁸⁵

V Teilhardovi důvěrně známé Číně probíhal neolit do značné míry i v 19. století. Čínská civilizace byla zjemnělá a dokola se opakující, nenastávala tam žádná radikální změna a začátek odznova. Indická civilizace byla pasivní a pohlcená metafyzikou. V povodí Eufratu, Nilu a v oblasti Středozemního moře se postupně vynořovala příznivější civilizační směs. Zde byla v pozadí rozumu fakta a v pozadí jednání náboženství. Pulzace různých civilizací jsou podobně jako v biologickém vývoji vzepětím života podél linie evoluce.⁸⁶

⁸² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 168.

⁸³ Tamtéž, s. 170.

⁸⁴ Tamtéž, s. 173.

⁸⁵ Tamtéž, s. 176.

⁸⁶ Tamtéž, s. 177.

Teilhard dále rozebírá současný stav naší Země. Vystihuje fakt, že všichni lidé považují své vlastní období za přelomové, v této době je to ale opodstatněnější pocit. Před přibližně 200 lety byla základem zemědělská půda, dnes je naproti tomu majetek mnohem prchavější. Mezitím vznikl průmysl a nastal věk uhlí, ropy a elektřiny.⁸⁷

Výsledkem biologického výzkumu byla evoluční teorie. Byl to velký intelektuální skok od vnímání světa starého 6000 let, kolem něhož se otáčely hvězdy. Dnes už si těžko můžeme představit chápání světa dřívějších lidí, kteří neměli znalosti, jimiž disponujeme my. Bylo to v 19. století, kdy došlo k podobně významným objevům mikrosvěta a evoluce. Staly se později hlavními myšlenkami, kterým musí vyhovovat ostatní hypotézy.⁸⁸

Evoluce je zároveň i postupem v myšlení, člověk sám se stává evolucí, která si uvědomuje sebe samu. Všude na světě je vývoj podobný. Vyvinou se jazyky k dorozumívání, rozvíjí se lidská práce a průmysl. Dochází k vytváření totožné struktury v lidských společnostech. Takzvaný sociální fenomén se stává vyvrcholením biologického fenoménu.⁸⁹

Příčinou tohoto vývoje je lidská duše, která je naplněná touhou objevovat a vynalézat. Člověk je stoupající šíp velké biologické syntézy. Jeho individuací skrze výchovu roste přenositelná část jeho aktivity. Tím je míněno, že do dědičnosti patří i předávání duševního bohatství.⁹⁰

V lidském jednání nastávají různé překážky. Je to například strach ze změny v novém prostředí. Dále se může dostavit až pocit zbytečnosti tváří v tvář rozlehlému a prázdnému vesmíru. Dochází k tomu, že se jedinci bouří, protože mají vlastní myšlení a nechtějí být jen otroky a sluhy. Člověk nemůže zapomenout na svou schopnost posouvat pokrok kupředu. K tomu musí člověk dojít až na konec sebe sama a vydávat ze sebe to nejlepší. Bez tohoto úsilí a chuti žít by lidstvo zaniklo.⁹¹

Lidé často vyhlížejí budoucnost s obavami. Pokud by tato byla uzavřena dalším vývoji, lidské myšlení by se muselo zalknout samo v sobě. Optimistickou možností je vznik takzvané nad-duše, která by se mohla rozběhnout do bezmezných psychických prostorů ve vesmíru, který je pro ni dobře zmapovaný a kterému se dá věřit. Tato nad-duše je někým emergentním a silnějším, než jsme my. V budoucnu musí struktura života stoupat výš a výš, má-li vůbec pokračovat. Budoucnost musí

⁸⁷ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 180.

⁸⁸ Tamtéž, s. 183.

⁸⁹ Tamtéž, s. 186.

⁹⁰ Tamtéž, s. 188.

⁹¹ Tamtéž, s. 193.

přinést nad-život. Pro jeho realizaci je nutné myslet a následovat ty směry vývoje, které mají největší evoluční koherenci.⁹²

2.1.4 Pokračování života

Stat' o pokračování života začíná Teilhard úvahou o iluzi člověka v úsilí izolovat se a tím se vymanit z davu a emancipovat. Toto individualistické žití pro sebe vede jen k filozofii užívání života a k tomu, že takovýto člověk nejedná ani netvoří. Dalším pokušením je rasismus, ten zase vyhovuje kolektivnímu sobectví a izoluje člověka a skupiny lidí. Obě tyto teorie klamou přehlížením takzvaného srůstání zrněk myšlení, kdy pokrok vzniká z kolektivní zkušenosti. Tím podle Teilharda deformují obrysy noosféry a znemožňují tvorbu ducha Země čili její spiritualizaci.⁹³

Teilhard dále rozvíjí své úvahy o spojování myšlenek. U člověka je ještě zřetelnější vlastnost všech živých prvků na světě, které se propojují, ovlivňují a spojují do svazků. Kvůli zaplnění naší kulaté Země lidmi došlo ke stlačování populace. Tímto tlakem pronikaly lidské prvky do sebe. Lidské společenství se vyznačuje různými rasami, ty se ale nikdy úplně neoddělují, ale srůstají zpět k sobě. Tím se lidstvo takzvaně planetizuje.⁹⁴

Evoluce je zároveň vzestupem vědomí. Dochází k určitému super-uspořádání, které zahrnuje všechny myslící prvky Země. Je to skok v hlavním směru evoluce, kterého mohou dosáhnout pouze všechny větve lidstva společně. Lidé jako druh mají podle Teilharda neomezenou budoucnost, která je zároveň smířená s osobní smrtí. Mělo by docházet ke stálému růstu všeobecného bratrství s nekonečným množstvím hospodářských a kulturních vztahů. Lidstvo je hlavně definováno svým duchem, pomocí myšlení, jehož produktem až téměř rodnou sestrou je věda. V 19. století jí byla připisována téměř náboženská hodnota. Věda se zdá být vrcholem evoluce. Je to kolektivní vidění dosažené úsilím lidstva zkoumat a tvořit. Věda dává lidem nejen větší poznání, ale i větší možnosti.⁹⁵

Vznikem myšlení neukončila kosmická látka svůj vývoj. Noosféra je harmonizovaným kolektivem vědomí neboli nadvědomím v ose myšlení. Lidstvo se dostává do dalšího stadia, kdy se díky ubývání lidské práce uvolňuje velké množství tvořivého potenciálu. Nemá to být větší množství volného času použitého pro zábavu, ale mají být nacházeny nové možnosti lidské expanze. Místo konfliktů

⁹² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 195.

⁹³ Tamtéž, s. 200.

⁹⁴ Tamtéž, s. 202.

⁹⁵ Tamtéž, s. 208.

znenárodněných zemí by se mělo lidstvo věnovat novému dobývání a tvořivé radostné práci v budování pokročilejšího ducha Země.⁹⁶ Jedním z možných takovýchto velkých projektů by byla například pilotovaná cesta na planetu Mars. Takto náročný počín by se mohl uskutečnit pouze za spolupráce kosmických velmocí a dalších zemí. Technologické a vědecké úsilí vynaložené při jeho přípravě by určitě lidstvo posunulo kupředu, odčerpalo by část kapacit nesmyslně vynakládaných na zbrojení a na rozdíl od vojenského výzkumu by mělo velký pozitivní a mírový náboj sjednocující národy.⁹⁷ Nad takovým výdobytkem lidského ducha a snahy by vyjádřil Teilhard možná ještě větší nadšení než jaké projevoval u urychlovače částic v kalifornském Berkeley, který tam shlédl krátce před svou smrtí.

Teilhardův čtenář je dále povzbuzován k tomu, aby neztrácel odvahu. V 19. století byl očekáván zlatý věk vědy a bratrství, místo toho nastaly velké konflikty mezi národy. Přesto nelze ztrácet naději, protože život potřeboval přibližně milion až sto tisíc let vývoje od prehomínidů k člověku a je tak potřeba očekávat další vývoj. Lidstvo postupuje neznatelně kupředu, mezi lidmi přetrvává odpuzování jeden od druhého a zároveň soustředění na hmotu a její organizaci. Tam, kde se to s materializací přežene a vznikne snaha o standardizaci milionů lidí, dojde k spoutávání totalitními režimy a k vydávání energie nesprávným způsobem.⁹⁸

Dnešní člověk má podle Teilharda tendenci k odosobňování. Analýza věcí a jevů jim bere duši a ztrácí se v ní smysl pro osobu. Evoluce je hlavně vzestupem vědomí a musí tedy vrcholit v nějakém nad-vědomí. Vědomí má tendenci uspořádávat věci kolem sebe, soustřeďovat se stále víc a připojovat se k ostatním středům. Noosféra společně s tímto světem je celek zároveň uzavřený a soustředěný. Časoprostor nutně plodí vědomí, které se musí někde v budoucnu soustřeďovat. Toto místo soustředění nazývá Teilhard bodem Omega. Ten spojuje a integruje všechny vědomé bytosti v sobě. Budoucnost vesmíru se tak stává hyper-osobní.⁹⁹

Samotný vesmír se personalizuje. Dochází k vnitřnímu prohlubování vědomí myslících bytostí, v bodě Omega pak bude shromážděn výkvět a celek všech vědomí a jejich ohnisek. Tyto zůstanou samy sebou, i tak je ale nutné jít cestou sblížení směrem k ostatním bytostem. Energií pro sblížení je zvláště láska, zde je zkoumána více z dynamického a evolučního hlediska než jako cit. Přitažlivost není jen lidská záležitost, je obsažena ve všem, co žije. Tato síla a zakřivení jsou velice

⁹⁶ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 210.

⁹⁷ Po Mesiaci na Mars...?, in Kozmos, č. 2009/6, Hurbanovo, s. 9.

⁹⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 213.

⁹⁹ Tamtéž, s. 215.

nápadné. Láska je tak pro Teilharda přímá stopa psychické konvergence vesmíru v každém jeho prvku.¹⁰⁰

Osoby v milujícím páru se ztrácejí jedna v druhé. Podobně syntéza lidstva se může uskutečnit rozvinutím schopnosti milovat všechny lidi a celou Zemi. Toto by pro lidi bylo snažší, pokud by se pro ně vesmír personifikoval a dostal tvář a srdce. Tento požadavek splňuje právě bod Omega, jímž je Kristus. Ten zažívá jednotu myslících částí vesmíru v lásce, která vyžaduje, aby bytosti byly více spolu. Naše noosféra musí mít střed a z toho vyplývá, že bod Omega musí být svrchovaně přítomný.¹⁰¹

Člověk se sice snaží tvořit trvalé subjekty, i tak ale vše hmotné spěje k zániku a ke smrti. Bod Omega je tudíž na smrti nezávislý a nachází se mimo prostor a čas. Tato jeho stálost pramení z ultra-syntézy. Ta nastává právě kvůli smrti, kdy se člověk vymyká a osvobozuje z tohoto světa, uniká entropii a obrací se k bodu Omega. Vesmír tak shromažďuje osoby, ne energii. Duše se únikem ze světa mohou shromáždit jen na jednom „místě“. Je to na konci světa, kde navíjející se noosféra dospěje do bodu konvergence.¹⁰²

Dále se Teilhard věnuje tématu konečnosti Země. Jednou nevyhnutelně přijde konec všeho živého na naší planetě. Klade si otázku, zda nastane nějaká kosmická katastrofa. Se složitostí a věkem života na Zemi může dojít i k jiným ohrožením biosféry a noosféry. Můžou to být cizí mikrobi, zhoubný vývoj ve společnosti nebo války. Lidstvo nezahyne jako jednotlivec, tím by vesmír přišel o své myšlení a smysl. V tomto ohledu je Teilhard silně antropický, člověk je podle něj nenahraditelný a musí uspět.¹⁰³

Život má pravděpodobně před sebou ještě dlouhá geologická období. Noosféra, čili síť reflektujících lidí, vykazuje znaky rozmachu energie. Ve srovnání s jinými druhy je lidstvo mladé, fyzicky se už příliš nemění, ale vykazuje velmi rychlý rozvoj myšlení během evolučně mizivě krátké doby desítek století. Dnešní doba se stala díky tomuto rozvoji věkem vědy. Ta se dříve v historii podobně jako umění zdála něčím zbytečným. Poté ale zrevolucionalizovala svět. Ideálem myslitelů se stala Země, kde lidstvo věnuje mnohem větší úsilí vědění a bytí než vlastnění. Člověk je zároveň klíčem k přírodní vědě. Je totiž syntézou vesmírné látky a jejím nejpohyblivějším bodem. Od nás lidí se očekává zdokonalení postupů přírody.¹⁰⁴

Teilhardovi je vlastní propojování světa přírodních věd s náboženstvím. Spor z dob osvícenství, které se snažilo víru nahradit vědou, nelze podle něj řešit jen syntézou.

¹⁰⁰ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 220.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 223.

¹⁰² Tamtéž, s. 226.

¹⁰³ Tamtéž, s. 228.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 233.

Věda a víra se nedokázaly navzájem oslabit, naopak obě žijí tímtož životem. Věda se podle Teilharda musí živit mystikou a přijímat náboj víry, v jejich spojení je proniknutí lidstva až na samu mez životní síly. Teilhard rovněž optimisticky očekává cestování na jiné světy a mimozemskou komunikaci. Člověk by byl ale na jiné planetě těžko aklimatizovatelný. Naše noosféra tak nejspíš zůstane uzavřena sama v sobě. Konec světa bude v bodu Omega, bude to završení činnosti lidského ducha v dobrou, jednotě a závěrečné konvergenci. Koherence a jednota vesmíru klade myšlení přísné podmínky. Noogeneze je opakem entropie čili negentropií. Aby vesmír obsáhl člověka, musí se personalizovat.¹⁰⁵

2.1.5 Fenomén lidstva a křesťanství

Křesťanství je Teilhard schopen vnímat i jako přírodovědec, leží totiž mezi skutečnostmi světa. Bod Omega se musí lidem nějak projevit, život pro svou existenci nad sebou musí vidět světlo. Křesťanství se od svého počátku snažilo do sebe zahrnout celý svět a všechny lidi, spojil se tak v něm personalismus a univerzalismus. Křesťanství není jen lidumilstvím, je to ta nejrealističtější a nejkosmičtější víra. Žádný filozofický systém nepřekročil meze ideologie. Naproti tomu stopy křesťanství jsou patrné na celém světě. Je v něm i kvalitativní posun lidské existence – křesťanská láska již dvacet století živí a motivuje věřící. Bez ní by se církve brzy rozpadla.¹⁰⁶

Pro křesťana je skvělé přebývat více v Bohu a více Bohu dávat. Posláním křesťanství je i pokračovat v evoluci. Postupuje totiž ve směru biogeneze a je schopné spojovat celek i osobu. V čele světa je bod Omega. Osobní Bůh je zřetelně patrný na tomto světě svým vlivem.¹⁰⁷

Jak bylo uvedeno výše, Teilhard psal své dílo Fenomén člověk v letech 1938 až 1940 a dokončil je v Pekingu. Po dalších deseti letech reflektoval tuto svou knihu s tím, že nezměnil názor na popisovaná témata, ale dále věci promýšlel. Dochází k tomu, že svět se takzvaně navíjí a ve vesmíru vzrůstá složitost a vědomí. Uvádí jako paralelu teorii vzniku vesmíru ve velkém třesku. Tu nikdo nezavrhuje jen proto, že v sobě zahrnuje filozofická témata. Vědomí přesahuje pozorovatelný svět a vesmír se tak pod tlakem života zvnitřňuje.¹⁰⁸

¹⁰⁵ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 240.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 243.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 244.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 247.

Důležitým bodem byl okamžik uvědomění si sebe sama u člověka. Od této chvíle se objevuje vynalézavost a v lidském počínání začíná záměrné zkoušení a vývoj. U lidí se také objevuje nenahodilá odpudivost a přitažlivost jeden k druhému. V myšlení lidí se dále objevuje požadavek neomezeného přežití, které se nevztahuje na osobu, ale na druh. Tyto vlastnosti dávají lidem funkční a životní nadřazenost nad ostatními projevy života na tomto světě. Člověk je sice jen jedním z mnoha článků života, jako jediný ale došel k myšlení. Vývoj společnosti je Teilhardem odhadován v tom smyslu, že na Zemi bude u lidí vzrůstat vynalézavost a přitažlivost. Hmotné potřeby nebudou tak důležité jako potřeba lásky. Vývoj lidstva tak neustále pokračuje až do kritického okamžiku – setkání s bodem Omega.¹⁰⁹

Úspěch lidstva není stoprocentně zaručen. Jako ve všem lidském konání i zde je svoboda selhat. Promyšlené vynalézání je ale o mnoho lepší než tápání v hojném počtu pokusů. Klesá pak počet chyb. Teilhard zde odmítá panteismus, vesmír je transcendentní od svého počátku – podněcuje, sdružuje a upevňuje. Bůh je tak skutečně všechno ve všem.¹¹⁰

Teilhard nakonec odpovídá na výtku, že v jeho tvorbě chybí slova jako bolest a vina. Podává tedy falešný obraz vesmíru? Odpovídá v tom smyslu, že chtěl popsat pozitivní obsah biologického procesu polidšťování. Jeho propady jsou patrné i tak, zlo nepořádku a neúspěchu vyvstává ze systému a způsobuje zmatek, utrpení a zlobu. Navíc součástí všeho života je smrt a v lidském životě je mnoho osamělosti a úzkosti. Zlo se vyskytuje již z povahy systému, vesmír bolí, trpí a hřeší na cestě noogeneze. Lze si klást otázku, zda to jsou mimořádné důsledky prvotní katastrofy nebo úchytky. Odpovědí je to, že duše má svobodu a vnímá a jedná víceznačně. Lidská cesta je tak velice podobná křížové cestě.¹¹¹

2.2 Místo člověka v přírodě

Jak už bylo uvedeno výše, dalším stěžejním dílem Pierra Teilharda de Chardin pojednávajícím o lidstvu jako zoologické skupině je kniha Místo člověka v přírodě¹¹² (Le Groupe Zoologique Humain, poprvé vydáno roku 1956 v nakladatelství Seuil v Paříži). Teilhard se v tomto spisu snaží vyjádřit člověka v jeho fenomenální

¹⁰⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Vesmír a lidstvo, s. 250.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 254.

¹¹¹ Tamtéž, s. 257.

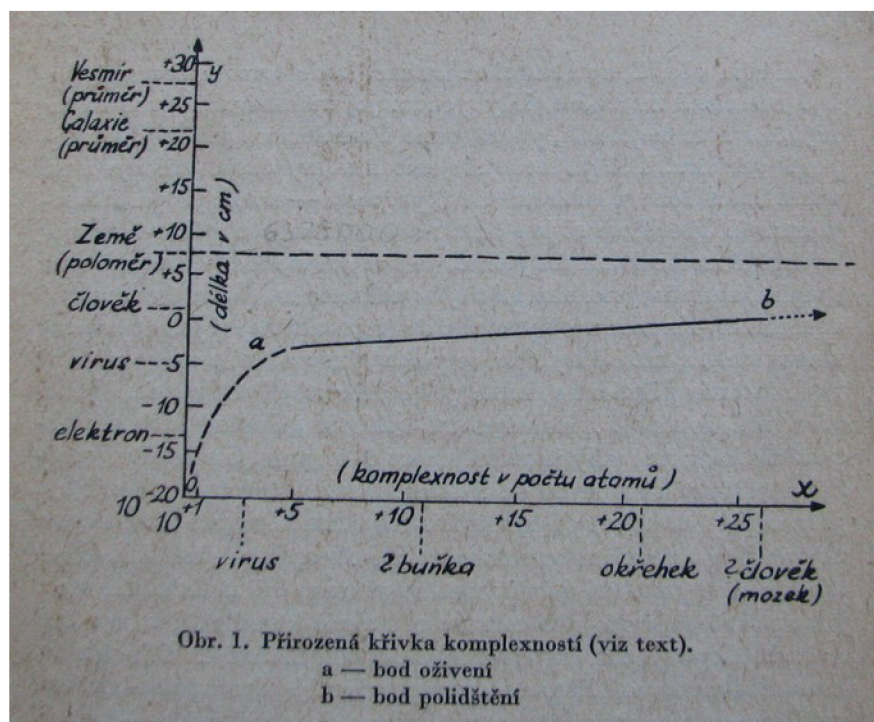
¹¹² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě: výbor studií. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, 186 s.

podobě, kterou dává věda. Považuje lidstvo za prodloužení a vyvrcholení života na Zemi. Chce zde zkoumat postavení lidstva mezi další látkou kosmu. Člověk se pro něj jeví jako špice vesmíru, která se na své cestě zároveň zkomplexňuje i zvnitřňuje.¹¹³

Teilhard nepovažuje za antropocentrické, když prohlásí člověka hlavní osou a pólem světa. Homo sapiens sapiens je živočišný druh, větev řádu primátů, má ale zcela zvláštní biologické vlastnosti. Je to hlavně schopnost přeměňovat vše okolo sebe. Dějiny této planety vypadají zdánlivě jako zmítání se na místě, s odstupem ale mají smysl, který jim dává právě člověk.¹¹⁴

2.2.1 Život ve vesmíru

Teilhard se nejprve věnuje životu jako takovému a chce tak stavět určitý most mezi fyzikou a biologií. Popisuje pochybnosti, které přetrvávají o životě obecně. Je pro nás omezen pouze na naši planetu Zemi a působí jako extrém ve smyslu anomálie ze zákonů přírody. Jako příklad z přírodních věd uvádí objev radioaktivity. Ze začátku se nevědělo, zda je to nový stav hmoty, odchylka nebo zda to znamená vznik úplně nové fyziky. Zde byly pochybnosti poměrně záhy vyřešeny, v případě života ale přetrvávají. Pro Teilharda život není nějaká zvláštní anomálie, ale privilegovaný extrém univerzální kosmické vlastnosti.¹¹⁵

Obr. 1. Přirozená křivka komplexností (viz text).
a — bod oživení
b — bod polidštění

¹¹³ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 9.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 12.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 14.

Život jako takový se vyznačuje komplexností, zvýšeným stupněm uspořádání hmoty. Komplexnost je v tomto smyslu kombinace, díky které vzniká nějaký celek. Dá se znázornit křivkou v grafu, kde na ose y je logaritmická škála velikostí v rozmezí padesáti řádů, od elementárních částic, přes virus, člověka, planetu Zemi, průměr naší Galaxie až po průměr pozorovatelného vesmíru. Na ose x je pak vynesena logaritmická škála komplexnosti daná počtem atomů v rozmezí necelých třiceti řádů. Kolem řádově tisíců atomů má virus, 10^{11} atomů obsahuje buňka, 10^{21} atomů má v sobě rostlina okřehek a 10^{25} atomů obsahuje lidský mozek. V grafu jsou dva důležité body. Na spojnici mezi velikostí viru a člověka kolem deseti tisíce atomů nastává bod oživení, u velikosti člověka a komplexnosti lidského mozku je umístěn bod polidštění. Křivka mezi nulou, bodem oživení a polidštění se přibližuje velikosti Země. Nejvíce komplexní ve vesmíru je planetizované lidstvo neboli noosféra. Je zde přítomno trojí nekonečno: to nejmenší, největší a nejsložitější. Na ose velikosti lze pozorovat spíše náhodné skoky, na ose komplexnosti řád.¹¹⁶

Před prahem života je spíše „území“ fyziky a chemie, vznikají nejprve atomy, poté molekuly a nakonec proteiny. Dochází k shlukování v organické chemii studovaných skupin CO, CH a NH do velkých a různorodých řetězců. Život nakonec vznikl právě bujením proteinů, které jsou pružné pro vytváření nových forem. Poté našly viry a bakterie způsob pro další růst složitosti.¹¹⁷

Náš vesmír vznikl před 13,7 miliardami let ve velkém třesku a od té doby se rozpíná. Teilhardovou terminologií řečeno se zároveň na sebe navíjí ve vzrůstající komplexnosti. Prochází jím stálý proud zvnitřňujícího zkomplexňování, který oživuje celý svět. Vesmír se na výše zmíněném grafu pohybuje směrem vpřed po obou osách. To znamená, že se zároveň zvětšuje i zesložituje. Příčina může být materialisticky vzata v přírodním výběru, který upřednostňuje to složitější a lepší. Spirituální výklad je takový, že expandující vědomí kolem sebe soustřeďuje stále uspořádanější hmotu. Další možné vysvětlení je například podle Jeana Pierra Laplaceho takové, že množství nahodilostí je stejné, přitom ale dochází k různým proměnám. Podle Alberta Einsteina a Wenera Heisenberga se množství neurčitosti stále mění, je napájeno příspěvkem svých částí a v lepším uspořádání je schopno nekonečně růst. Z toho, že se svět uspořádává, by mělo vyplývat, že život ve vesmíru nemůže vzniknout náhodou. Je připraven objevit se kdekoli v komplexních formách i jako vědomí. Z tohoto důvodu považuje Teilhard studium člověka za základní

¹¹⁶ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 19.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 23.

a dramatické. Člověk není jen jedním ze zoologických typů, je jádrem zavíjení a konvergence. V něm a kolem něho se navíjí vesmír.¹¹⁸

2.2.2 Rozvíjení biosféry

Ve výše uvedeném grafu je dlouhý úsek mezi bodem oživení a polidštění. Kolem okamžiku vzniku života je stále mnoho otázek a nejasností. Byl vznik života monofyletický nebo polyfyletický, neboli vznikl z jednoho nebo mnoha živých svazků? Odpověď je zastřena velice hluboko v minulosti, dnes odhadované na dobu před přibližně čtyřmi miliardami let. Mezi živými látkami je ale velká příbuznost, která svědčí o společném počátku. Po něm nastalo velice rychlé zaplavení fotochemicky aktivního povrchu Země životem. Na počátku se vznikající biosféra rozvíjela jen v oceánu. Již tehdy se ale začaly tvořit vazby a sítě příbuzností a rozbíhalo se větvení biologických druhů.¹¹⁹

Na takzvaném stromu života vyrůstají odspodu kmeny jednobuněčných, rostlin, hub, láčkovců, měkkýšů, členovců, strunatců, ostnokožců, obojživelníků, plazů a savců. Jednobuněční mají částicový původ i povahu života. U mnohobuněčných nacházíme kmen členovců (pavoukovití, korýši a hmyz) s vnějším krunýřem. Dále zde patří kmen strunatců s podkmenem obratlovců, kteří mají kostru uvnitř. Tito vyšli z rybí formy v oceánu a postupně se vydali na souš. Vyvinuli se tak obojživelníci, plazi a savci. Dále pod strunatci se nacházejí měkkýši, ostnokožci, láčkovci a houby.¹²⁰

Při hledání špice stromu života je vhodné soustředit se na nervovou soustavu. Ta je vodítkem pro komplexnost. Hlavním ukazatelem stupně oživení je cerebralizace. Tak je možné z tohoto hledání vypustit rostliny, u nichž nic nepřipomíná nervy. Podobně je pro tento účel možné pominout i láčkovce, ostnokožce a houby. U členovců sice cefalizace nastává ve formě ganglií (uzlů nervových buněk), je ale mnohem slabší než u savců, Pouze u obratlovců nastal pokrok ve vývoji mozku systematicky a selektivně ve stále vyšším stupni od ryb, přes obojživelníky, plazy až po savce. I u koní docházelo vývojem k zmenšování čichových laloků a zároveň ke zvětšování šedé mozkové kůry na úkor mozečku.¹²¹

Primáti jsou první „mozkorucí“ živočichové, jejich cerebralizace sice probíhala současně s koňmi, primáti v ní ale pokračovali rychleji. První výskyt primátů nastal ve starším eocénu před přibližně padesáti miliony lety. Byly to malé formy jen

¹¹⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 27.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 30.

¹²⁰ Tamtéž, s. 34.

¹²¹ Tamtéž, s. 39.

o něco větší než myš. Ve středním eocénu před asi čtyřiceti miliony lety nastal vzrůst rozměrů těchto savců. V oligocénu, v době před třiceti miliony let, došlo k dalšímu vývoji primátů v Africe. Po dalších deseti milionech let se primáti rozšířili z Afriky do Eurasie. Na začátku pliocénu před pěti miliony lety pak pokrývali antropoidi souvisle pevninu od Atlantiku až k Pacifiku v předzvěsti velkého evolučního skoku.¹²²

2.2.3 Příchod člověka a práh reflexe

Na konci třetihor před třemi miliony lety zde byla krajina podobná dnešní, navíc i s podobnou faunou. Od dnešního stavu se odlišovala nepřítomností lidí. Od této doby nastala biologická revoluce – došlo k příchodu člověka a k vynoření vědomí. Člověk časem získal schopnost předvídat a vynalézat. Během několika stovek tisíc let pak začal přetvářet celý povrch Země. Lidstvo se vynořilo biologickým vývojem jako všechny ostatní druhy. Jak je v paleontologii obvyklé, z jeho úplných počátků nejsou k nalezení žádné fosílie. Významnými předchůdci dnešních lidí jsou pitekantropové z dálného Východu a australopithékové z jižní Afriky. Jako jiné druhy i lidstvo se rozvíjelo a větвило do různých podskupin.¹²³

Poté došlo k polidštění, k mutaci ve vývoji, která se začala rozvíjet odlišně od ostatních. Hlavní evoluční úsilí Země se od konce třetihor začalo soustřeďovat v člověku. Poslední dva miliony let nenastala v přírodě žádná jiná podobná novost. Lidstvo se vyznačuje mimořádně prudkou expanzí neboli schopností pronikat a osidlovat. Ta se projevila zvláště na začátku historické doby. I z prehistorického období jsou objevovány nástroje a kosti od Evropy přes Malajsii až po arktické oblasti. Dále je lidem vlastní nesmírně rychlá diferenciace. Tím se rozumí navíjení lebky kolem biaurikulární (meziušní) osy. To vedlo ke zvětšení mozkové schránky. Od sinantropa k dnešnímu člověku nastala tato proměna ve větší a rychlejší míře než u kteréhokoliv jiného druhu.¹²⁴

Homo sapiens si dále uchoval takzvanou fyletickou klíčivost. Stal se svazkem rostoucí vitality, množení a nahuštění šupin ve smyslu jednotlivých ras. Začala zde působit síla nevyskytující se nikde jinde v přírodě, síla sblížování a spojování jednotlivých skupin téhož zoologického celku. U lidského druhu dále dochází k takzvanému srůstání větví. Nedochází již k větvení druhů, ale u člověka naopak nastává srůstání psychickou přitažlivostí a propojováním pomocí reflexe. Je to

¹²² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 45.

¹²³ Tamtéž, s. 54.

¹²⁴ Tamtéž, s. 58.

mechanismus konvergence, jehož výsledkem je syntéza potenciálních druhů, které by jinak vznikaly fyletickým větvením. Homo sapiens je tak zárodkem, z něhož vyvěrá myslící a reflektující živá hmota. Bodem polidštění skončilo dětství lidstva a člověk začíná působit jako fenomén.¹²⁵

2.2.4 Noosféra a rozpínající se socializace

Na bližší vysvětlení pojmu noosféra je potřeba nejprve ozřejmit další pojmy z Teilhardova slovníku. Základní vlastností oživené hmoty je socializace. Je to symbiotické sdružování histologicky volných a individualizovaných částic psychickými vazbami. U člověka nejde o izolované skupinky, ale o totalizaci celého fyly naráz na celé Zemi. Člověk se stává obalem země, myslící sférou neboli noosférou, která je stejně rozlehlá jako biosféra. Noosféru je nutné považovat za jediný celek, v kterém se dovršují stovky milionů let biologického cerebralizačního úsilí.¹²⁶

K zalidnění naší planety docházelo v několika vlnách. První vlna prehomínidů migrovala do východní Asie a zde dále od jihu k severu. Tito předchůdci dnešních lidí se vyznačovali používáním ohně a otesáváním kamenů. Druhá vlna pokračovala dále na východ kolem Žluté řeky. Tehdy se začal člověk projevovat i umělecky, zvláště jeskynnými malbami. Severní okraj lidského osídlení se tehdy rozprostíral od Alp k Tichému oceánu. Třetí pulzace zalidnění byla neolitická vlna zemědělců, která se šířila ze severní Afriky a Středomoří do severní Evropy a na Sibiř. Život lidí se změnil na usedlejší a organizovanější formu. Této změně předcházela objev zemědělství a chovu dobytka. V mezolitu, v období patnáct až deset tisíc let před Kristem došlo k zvýšení tlaku v obyvatelstvu. To vedlo k další migraci a expanzi lidstva přes sibiřský pás, přes Altaj k Žluté řece, poté přes tehdy ještě schůdný pevninský most z Asie na Aljašku a dále do obou Amerik.¹²⁷

Došlo tak ke vzniku civilizace, aniž by její jednotlivá ohniska o sobě věděla a mohla mezi sebou interagovat. Vytváření civilizace odpovídá biologickému vývoji, kdy jeden z prvků, zde psychika, dostane rozhodující roli. Jednotlivá vlákna, představující kulturní komplexy, mají charakteristické zbarvení, které je možné zkoumat jako v biologii. Historie, bádající nad těmito jevy, se jako věda postupně

¹²⁵ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 59.

¹²⁶ Tamtéž, s. 62.

¹²⁷ Tamtéž, s. 65.

posunula od popisu minulosti k popisu zákonů skrytých za lidskými osudy. Dále dochází ke sblížení historie s přírodními vědami.¹²⁸

Podobnost v těchto vědách je mimo jiné v tom, že lidské rasy se mění a vyvíjí podobně jako biologické druhy. Mutace pak nastávají u celých etnických skupin i vzájemným „oplodňováním“. Takto vzniklo jádro civilizace ve Středomoří, dalším příkladem je setkání řecké, indické a čínské civilizace za Alexandra Makedonského, případně objev Ameriky a Oceánie.

Při lidském vývoji dochází k takzvané ortogenezi. Je to přechod kosmické látky k jednotkám stále složitějším a psychicky zvnitřnělejším. Zde je zatím nevyřešenou otázkou, zda je lidský mozek již na hranici komplexnosti. Člověk je uprostřed vědění, obrovské a organizované kolektivní minulosti. Takto v lidské činnosti pokračuje takzvané navíjení vesmíru.

Jedno z pokušení, se kterým se člověk na své cestě setkává, je individuace. Je to touha jedinců na vyšším stupni zvnitřnění žít sám pro sebe. Dochází tím k rozptylování (granulaci) lidského svazku. Toto pokušení je dáno dnešní dobou, která zdůrazňuje práva občana a žije představou o nutnosti vydělovat z lidstva stále schopnější a soběstačnější jedince.¹²⁹

2.2.5 Noosféra a stlačující se socializace

Socializace lidstva probíhá nezadržitelně. Člověk je sice v pokušení individualismu těžít z civilizace sám pro sebe, socializace ale probíhá navzdory tomu ve sjednocovacím procesu. Dochází jednak k etnickému stlačování, kdy zalidnění Země je stále semknutější. Tím podle Teilharda vzniká v noosféře volná energie. Dále se živá hmota stlačováním začíná organizovat, bez toho by dnešní lidstvo už ani nemohlo fungovat. Následujícím krokem ve vývoji je zvýšení takzvané psychické teploty. Tím se zdokonaluje společenské uspořádání a lidstvo se propojuje informacemi a komunikací. Spojuje se vlivem dvou zakřivení. Je to kulatost zemského povrchu, což je fyzické zakřivení. Dále je to psychické zakřivení, což je přitažlivost reflektujících lidí. To vtáhlo lidstvo do víru totalizace sebe sama.¹³⁰

Teilhard toto vše vysvětluje pojmem konvergentní svět. Každá reflektující bytost má hluboký strach z obklopujícího celku. Představuje si úpadek ducha jako v termišti,

¹²⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 67.

¹²⁹ Tamtéž, s. 70.

¹³⁰ Tamtéž, s. 76.

továrně nebo koncentračním táboře. Ve skutečnosti nás totalizační proud oživuje. Podstatou vesmíru je podle Teilharda uspořádání směřující k plnějšímu životu.¹³¹

Účinky této konvergence jsou kromě jiného v přibývání volné energie lidstva a v intenzivnějším vědeckém výzkumu. Noosféra se chová jako zářící těleso, její volná energie je lidská fyzická a psychická aktivita, uvolněná díky vědeckotechnickému pokroku a strojům. Zde Teilhard akcentuje pozitivní vliv nezaměstnanosti. Podobně díky automatismům probíhajícím v lidském těle má člověk volnost k tvorbě, lásce a myšlení. Industrializace pak znamená osvobození a uvolněná energie by se měla použít k vědeckému výzkumu.

Při srovnání dvacátého století a období mezi renesancí a francouzskou revolucí vyvstává kromě jiného jeden velký rozdíl. Od té doby nabyla velký význam věda a technika. V dřívějších stoletích byl vědec něčím výjimečným, dnes je jich velké množství, navíc propojených do mnoha institucí. Ne náhodou jde tento trend společně se socializací. V lidstvu vzrůstá potřeba nejen více vlastnit, ale i více vědět a více být.¹³²

Vývoj člověka, který podle darwinistů probíhá náhodně, dnes určitě není ukončen. Podle Teilharda má ve skutečnosti nastat kolektivní invence, která přinese totalizovaný výzkum. Lidstvo se pravděpodobně bude ultrahominizovat neboli přejde do lépe organizované a dospělejší formy. Vše v evoluci tak míří k další cerebralizaci. Ta se v kolektivním měřítku pravděpodobně bude urychlovat. Již teď přibývá ostrovů psychiky, kdy se lidé propojují v takzvanou šedou hmotu lidstva. Výzkum může vyrazit vpřed spojeným úsilím lidských inteligencí a zdokonalením nervové soustavy u celé společnosti, která by doplnila mozky jednotlivců. Možnosti počítačů se tak mohou stát pro lidstvo podobným posunem jako optika pro zrak. Pravděpodobně bude možné zapojit neurony, které zatím zůstávají nevyužity. Tyto vyhlídky pro Teilharda nejsou fantaziemi, ale jsou ve shodě s tím, s čím se věda setkává u pohybů kosmických rozměrů.¹³³

Člověk není podle Teilharda na vrcholu svých možností, ale naopak je v plném tempu rozvoje. Ten může trvat další miliony let. Před námi jsou pravděpodobně ještě velké pokroky v kosmonautice a nakonec i možnosti stěhování z planety na planetu. Nejspíš k tomu dojde, ale přivede to lidi o to více k sobě. Lidstvo bude na vyšší úrovni kolektivní reflexe. Bude se sjednocovat ne činnostmi, ale centrovat se spirituálně, od ducha k duchu. Nadcházející totalizace se tedy není potřeba bát, je totiž pokračováním antropogeneze. Člověk ji nedosáhne individuací, ale jen syntézou

¹³¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 80.

¹³² Tamtéž, s. 82.

¹³³ Tamtéž, s. 86.

neboli personalizací. Střed člověka není na konci jeho osamělé cesty, ale na průsečíku cest všech lidí.¹³⁴

Biologická extrapolace vývoje lidstva podle velkého třesku předpokládá v budoucnu bod sjednocení, nějaký cíl vesmíru neboli univerzální ohnisko, kterým je bod Omega. Je to ohnisko psychického zvnitřňování, které leží mimo prostor a čas. V tom je podobný Lemaîtreovu prvotnímu atomu. Silám kosmického navíjení a konvergence nelze uniknout. Teilhardem popisovaný vesmír se při pohybu vzhůru nekonzentruje tak rychle, jako se pohybem dolů entropizuje. Z toho plyne, že syntéza je riziko. Život není tak jistý jako smrt a ultrahominizace má nad sebou otazník, zda se podaří. Mohly by dojít materiální zdroje nebo množství a kvalita mozkové substance. Došlo by tím ke ztroskotání pozemského života a velký pokus s noosférou by musel nastat jinde. Je proto nutné vyhnout se všem slepým cestám, což jsou totalitní režimy, různá zbytečná omezení lidí a především přelidnění Země. Je nutné zachovat si věrnost a vytrvalost a nenechat se odradit nudou a strachem.¹³⁵

Materiální zdroje těžko dojdou, spíše je riziko v ničení životního prostředí. Mozková kapacita se taky vynořuje stále nově k překonávání dalších úkolů. Reflektivní svoboda je sice riziko, ale s jejím vzrůstem klesá v noosféře množství chyb. Je nutné, aby v lidech rostla motivace a chuť žít, pak už nic nezabrání člověku v rozvoji. Pokud by bod konvergence byl jen neosobním shlukem myšlenek, které se zrovna někde vyskytují, navíjení světa by muselo ochabnout znechucením nad sebou samým kvůli uvědomění si své nesmyslnosti a svého konce. Bod Omega tedy musí být setkáním s vyšším středem s principem nevratnosti a personalizace. Aby vývoj polidštění mohl pokračovat, musí se věda zabývat transcendentním projektem, který dává evoluci pohyb, shromažďuje a upevňuje. Každá bytost má v sobě dvě nestejně velká ohniska. Je to jednak ohnisko hmotné neboli ohnisko komplexnosti. Dále je to ohnisko vědomí neboli ohnisko niternosti. Jeho aktivita je do vzniku života nulová, začíná stoupat až k prahu reflexe, kde začíná převládat nad hmotným ohniskem, ale tím posiluje i je. Dojde tím k novému rozkvětu vývoje reflektovanou invencí. Zároveň je ohnisko vědomí stále vnímavější k přitažlivosti bodu Omega, s nímž je nakonec spojeno. Tím chce Teilhard říct, že kosmické navíjení probíhá tak, že místo fyzické základny převládne jako trvalá stránka oživených částic psychická nadstavba.¹³⁶

¹³⁴ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 89.

¹³⁵ Tamtéž, s. 91.

¹³⁶ Tamtéž, s. 93.

3 Směřování člověka ke sjednocení s Bohem

V této kapitole chci popsat, jak se Pierre Teilhard de Chardin vyjadřuje o sjednocování člověka s Bohem. Ve své tvorbě akcentoval Teilhard lidskou touhu po mystickém a posvátném. V popisování lidského vývoje opakovaně zmiňoval směřování lidstva vstříc bodu Omega, středu všeho, který ztotožňoval s Bohem a s Kristem.

3.1 Božské prostředí

Jedním z hlavních Teilhardových děl, kde se zabývá člověkem a jeho vztahem k Bohu, je Božské prostředí¹³⁷ (Le Milieu Divin, poprvé vydáno roku 1957). Jak už bylo uvedeno výše, Teilhard tuto knihu napsal mezi lety 1926 a 1927 ve svém exilu v Číně, kromě jiného aby se vyrovnal se svou krizí způsobenou hlavně odmítnutím jeho myšlenek představenými jezuitského řádu ve Francii a v Itálii.

Knihy je věnována: “Těm, kteří milují svět”. Primárními adresáty jsou kolísající křesťané. Nebylo pro něj pravděpodobně příliš namáhavé v jeho vlastní těžké situaci se s takto trpícími lidmi vnitřně ztotožnit. Chce jim dát naději, že tradiční křesťanství křtu, kříže a eucharistie může být podáno v souladu s nejhlubšími touhami moderního člověka. Kristus nepřestává být v lidstvu prvotinou všeho. Předmětem zkoumání v této knize je psychologický vývoj člověka ovlivněného Boží milostí, který nazývá Božské prostředí. Je místem pro mystika, který se jakoby ztrácí v Bohu, jenž je pro něj jediným opěrným bodem¹³⁸.

Doba vzniku této knihy byla fascinována pokrokem přírodních věd a techniky. Lidé měli dojem, že úplné pochopení přírody a vesmíru je na dosah. V tom mohlo vznikat napětí moderního člověka, zajímajícího se o pokrok lidstva, že by přijetím evangelia byl vnitřně nepravdivý. Byla to doba kolektivního uvědomění, že člověk je jen jedním „atomem“ ve vesmíru. Toto vše vedlo k náboženské odezvě, která se mohla projevit jako skličující nebo naopak budící nadšení. Svět by se mohl stávat velkým a nepochopitelným a člověk by pak měl tendenci z něj uniknout, nebo by se svět

¹³⁷ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 7 – 118.

¹³⁸ Tamtéž, s. 8.

naopak mohl zdát krásným a hodným uctívání. Přes toto vše vyjadřuje Teilhard svou touhu vydat se se svatým Pavlem i se svými čtenáři na Areopag a hlásat tam živého Boha, Stvořitele člověka, který touží Nejvyššího nalézt, Boha jsoucího všude kolem nás jako vzduch, který dýcháme. Boha, který každého člověka hledá a volá jménem a který chce, aby ho každý poznal.¹³⁹

Teilhard se snaží naučit čtenáře vidět stopy Boží všude, i v hmotě tohoto světa. Chce být zároveň ve shodě s naukou církve. Bůh pak i pro kriticky a vědecky smýšlejícího člověka je konečně vizualizován ve hmotě: člověk si uvědomí, že Bůh prostupuje celý vesmír od elementárních částic, virů, buněk, až po propastné prostory nadkup galaxií. Bůh tak proniká vše, kromě zla, a stává se člověku uchopitelným, aktivním i blízkým. Teilhard se chce vydat pro něj prostou metodou: rozdělením existence člověka na to, co činí a na to, v čem je pasivní. Jedná se o takzvanou divinizaci aktivit a divinizaci pasivit, kde divinizace je zbožštění ve smyslu prostoupení Bohem. Ve všech našich aktivitách i pasivitách je Bůh přítomen a čeká na nás s tím, že můžeme na něho vložit naše životy v jakékoliv situaci.¹⁴⁰

3.1.1 Divinizace aktivit

Člověk je sebe-uvědomující se tvor, který může rozlišovat, kdy sám koná, nebo kdy je předmětem určité činnosti. V části pojednávající o divinizaci aktivit se Teilhard pouští do rozpoznávání toho, jak působí Božské v lidské aktivitě. Již od dob svatého Pavla je znám teologický princip posvěcování lidské činnosti, konané s láskou: „Ať tedy jíte či pijete či cokoli jiného děláte, všecko čiňte ke slávě Boží.“ (1K 10, 31). Celý lidský život má být nějakým způsobem spojen s životem Kristovým. Těmito činnostmi nemají být jen náboženské úkony a projevy zbožnosti. Spojení s Kristovým životem má nastávat i v běžném plnění stavovských povinností.

Pro člověka, který uvěřil v existenci věčného života, pochopil smysl kříže a upřímně se snaží svými aktivitami přibližovat Boží království, začne být často nelehké věřit v smysl pozemské činnosti. Křesťan je podle Kréda přesvědčen o transcendenci, kde naše pozemská „realita“ je daleko převyšována a naše pozemská existence bude pokračovat ve věčnosti, kde život je nesouměřitelný s tím, co prožíváme zde na Zemi. K tomu se připojuje křesťanské úsilí o zdrženlivost a kázeň. Pak je navíc křesťan veden k poctivosti a k tomu, že má dělat dobře a svědomitě svou práci. Mnozí čestní duchovní lidé se pak dostávají do vnitřního zmatku. Mají zároveň chuť k životu a radost z tvorby a poznávání tohoto světa, ale i vlastní vůli milovat Boha

¹³⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 10.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 11.

celým srdcem. Takovýto vnitřní konflikt by mohl skončit třemi způsoby: životem v čistě náboženském jednání, opouštěním evangelijních rad nebo rezignací na porozumění a následné smíření se s rozdvojeností. Žádný z takovýchto konců není v souladu s tím, jak by mělo křesťanství působit. Je nutné se naučit, jak sloučit lásku k Bohu i světu. Teilhard nabízí jedinou možnost jak divinizovat naše aktivity, a tou je nemít rozdělenou lásku v srdci, ale mít ji propojenou skrze lásku k Bohu přes hmotu, kterou nazývá svatou. Toto se může dnes jevit jako zásadní obrat pomocí propojení evoluce s křesťanstvím.

Prvním přístupem by mělo být nechat proniknout své světské konání a práci čistým úmyslem, který sám o sobě má vysokou hodnotu. Váhu pak bude mít jednání podle Boží vůle. Bůh po nás chce věrné užívání naší svobody a to, abychom Jej upřednostňovali přede všemi věcmi a činnostmi. Pozemské věci a činnosti jsou určeny jen k cvičení zdokonalení myšlení a citů tak, aby se člověk učil být poslušný a milující. Je to zkouška, kde jde o mě, o vás, o každého jednotlivého člověka a jeho způsobilost ke vstupu do nebe a do Boží blízkosti.¹⁴¹

Druhým a úplným přístupem je jistota takzvaného mystického spojení. V našem vesmíru každá duše patří Bohu. Znamená to posílení a očištění reálnosti a naléhavosti pout, jež nás pojí s Bohem. V Boží církvi jsou všichni zajedno v tom, že naše duše jsou plně zasvěceny Kristu a jsou k Němu zaměřeny.

Kristus vychází z každé stvořené věci a naší spoluprací dochází k plnosti a k pokračování stvořitelského díla. Tomuto dovršování sloužíme i skromnou prací svých rukou. Tímto vztahem mezi hmotou, duchem a Kristem dáváme Bohu zpět část svého bytí, po které touží. Každým svým dílem konaným s láskou tak přispíváme k dovršení kristogeneze. Teilhard razí tezi, že v činnostech se připojujeme k tvořivé síle Boží, nejen jako její nástroj, ale jako její prodloužení.¹⁴² Díky vlastní svobodné vůli lze splynout svým vlastním srdcem se srdcem samého Boha. Tímto spojením se lidská duše oddává tvořivému úsilí. Součástí naší věrnosti má být vůle uspět a vášně pro vykonané dílo. Všechn vzrůst člověka a úspěch v jeho jednání zvyšuje jeho schopnost milovat a přináší tak pokrok do Kristovy vlády nad vesmírem. Hodnota práce není ve vydělávání na živobytí, ale mnohem vyšší – skrze práci zvětšujeme výsledek tohoto sjednocení s Kristem.¹⁴³

Důvěrnost našeho spojení s Bohem je závislá na tom, jak plníme své úkoly. Živý Bůh nás očekává v každém okamžiku naší činnosti. Cíle své vůle dosáhnou dotažením toho, čím jsem právě zaměstnán, do přirozeného konce. Bůh jemně působí na naše

¹⁴¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 19.

¹⁴² Tamtéž, s. 25.

¹⁴³ Tamtéž, s. 26.

touhy a záměry a dává jim vyšší život. Jeden z Jeho zvláštních účinků spočívá v posvěcování lidského úsilí.¹⁴⁴

Jak už bylo zmíněno výše, pro většinu praktikujících křesťanů znamená práce odvedení od duchovního života. Mnozí katolíci vedou takový život, kdy cítí nutnost odložení svého lidského oděvu, aby se mohli považovat za křesťany, navíc zdaleka nedosahující úrovně zasvěcených osob. V běžném životě ale nastávají vzácné okamžiky modlitby a přijímání svátostí. Bez nich by naše vědomí Boží všudypřítomnosti zesláblo natolik, že by Bůh pro nás přestal být přítomen i v našem konání. Při střezení těchto vzácných okamžiků není nutné se bát, že by nás jakákoliv práce mohla od Boha odvést. Díky stvoření a vtělení není nic na světě profánní pro toho, kdo umí vidět.¹⁴⁵ Teilhard povzbuzuje čtenáře, aby se snažil poznávat spojitost své práce s budováním nebeského království, jakoby se samotné nebe usmívalo a táhlo k sobě člověka jeho vlastní prací. Pak i po odchodu z kostela do hluku tohoto světa se člověk může stále více nořit do Boha. Cesta ke svatosti každého člověka podle jeho stavu a povolání vede skrze naprosté oddávání se činností, v nichž poznáváme význam a hodnotu jednání pro Krista. Přilnutí k Bohu znamená plnit svou funkci, ke které je každý tvor určen přirozeně i nadpřirozeně. Podle Teilharda i agnostici a nevěřící se podílí svou tvořivou silou na Božím království a jejich úsilí je Bohem doplňováno. Teilhard toužebně očekává dobu, kdy lidé, probuzení v těsnější svazek s dílem Vtělení, budou žít ve vědomí propojení veškeré své práce s Bohem a pro Boha.¹⁴⁶

Velká námitka ze strany nevěřících proti křesťanství spočívá v tom, že víra v Boha vede své vyznavače stranou lidství. Izoluje je, namísto propojování se všemi ostatními. Zvláště zasvěcený život a kněžství bývají považovány za únik před životem. I sám věřící člověk se může cítit izolován od svého okolí a může žít v nepokoji ze ztráty podílu na velkém lidském úsilí. Pro správného křesťana ale má jít o dovršení vítězství samotného Boha.¹⁴⁷

Každý člověk, jenž plní své povinnosti podle křesťanských zásad, je hluboko uvnitř odpoutaný. Práce v sobě zahrnuje úsilí a je provázena bolestí, čím více je duchovnějším. Člověk uniknuvší stereotypní činnosti musí o to více čelit napětí z tvořivosti. Zastavení se kvůli vychutnání nebo vlastnění by ale bylo proviněním vůči činnosti. Stále více je potřeba sám sebe překonávat a odpoutávat se od svých začátků. Člověk jednající a toužící ušlechtilě hledá vyšší a vyšší cíle a snaží se

¹⁴⁴ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Chut' žít*, s. 28.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 29.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 30.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 33.

o tvoření nového, objevování nových cest a pravd a o živení a bránění nových myšlenek. U křesťana s živou vírou dosahují tyto účinky nejvyššího stupně odpoutání prostřednictvím činnosti. Stává se tak šťastným a setkává se s Bohem ve všem svém konání.¹⁴⁸

3.1.2 Divinizace pasivit

Podle Teilharda se u křesťana začne vždy projevovat po nějaké době kromě radosti z činnosti i touha vydat se pro druhé, a hlavně být Bohem ovládnut a v Bohu se ztráct. Pasivní část lidské existence je rozsáhlejší a hlubší než ta aktivní. Jen menší část lidské osobnosti dosahuje oblasti sebereflexe a svobody. Mimo tuto oblast je jakoby temnota, i když plná bytí. Uvnitř této neuspořádané energie jsou v člověku protichůdné síly. Jsou to takzvané pasivity růstu, příznivé vnitřní síly podporující lidské úsilí a vedoucí k úspěchu, ale také takzvané pasivity umenšování, vnitřní síly ztěžující postup člověka k plnějšímu bytí a zhoršující jeho vývoj.¹⁴⁹

Teilhard se v meditaci noří do svého nitra až k pramenům svého života, kde cítí zdroj lidské schopnosti jednat a milovat. Popisuje bázeň před určitým proudem životodárné energie, který nepochází zevnitř člověka ani od nikoho dalšího z blízkých lidí. Lze sledovat plynutí tohoto proudu směrem od minulých generací, lze mírně usměrňovat vtok tohoto proudu do lidského nitra kázní a morálními a fyzickými podněty. Pro Teilharda vyvstalo z této meditace těžké uvědomění: jednak zbystrění svého vnímání obrovského množství protínajících se „náhod“ a dále uvědomění si naprosté nepravděpodobnosti toho, že vše v tomto vesmíru funguje a má své místo.

V modlitbě pak žádá o další touhu žít a o posilu Ducha Svatého k dalšímu pohybu. Prosí taky o víru v aktivní Boží přítomnost, ve které se jako mystik může ztráct. Modlí se těmito krásnými slovy: „Můj Bože, učiň, abych nikdy nepřetrhl toto dvojí vlákno svého života, abys mě tak v každé minutě shledal takovým, jakým si mě přeješ mít, a abys mě našel tam, kde očekáváš, že budu; to jest, abys mě držel plně, jak vnitřní, tak vnější stránkou mého já.“ Popisuje pak lidský život jako dvě navinutá vlákna. První vlákno symbolizuje vnitřní vývoj, kolem nějž se vytváří myšlenky a city. Druhé vlákno je vnějším úspěchem, kde na náš život působí pozitivní síla a přetváří lidský život podle Boží vůle.¹⁵⁰

¹⁴⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 36.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 39.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 43.

Zkoumat takzvané pasivity umenšování znamená zabývat se stinnými stránkami lidského života. Síly umenšování jsou skutečnými lidskými pasivitami, je jich mnoho a jejich vliv je stálý. Teilhard je dělí na umenšování s původem v nás a mimo nás. Vnější pasivity umenšování jsou nešťastné náhody, překážky a zranění i v podobě infekce nebo vyslechnutých zlých slov, která se nám ukládají do srdce. Vnitřní a navíc nenapravitelné umenšení je pak pro člověka ještě mnohem horší.

Některé pasivity umenšení si člověk nese už od narození. Jsou to vrozené vady a postižení fyzické nebo mentální. U jiného člověka přijde jiný rozkladný proces v podobě tělesného opotřebení nebo, což bývá horší, v podobě ztráty vnitřní harmonie a integrity osobnosti. Čas pak ukrajuje z každého lidského života všem bez rozdílu. Smrt je spojení všech umenšování, je to fyzické zlo a navíc i zlo morální, pokud je zapříčiněna zneužitím lidské svobody. Smrt lze překonat tím, že skrze ni najdeme Boha. Boží přítomnost pak prostoupí nitro člověka, pronikne jeho nejtemnější místo, které zatím unikalo Božímu působení. Ježíš Kristus svým Vzkříšením obrátil osten smrti a díky němu se vše špatné v lidských životech může stát požehnáním a Božím dotekem.¹⁵¹

Mít Boha ve svém srdci znamená mít jistotu spásy. I tak se ale člověk nevyhne utrpení nebo vnitřnímu selhání. Přes jakýkoliv lidský odpor a houževnatost nelze zabránit stárnutí a přibližování se smrti. Otázka zla na tomto světě, konfrontovaná s Boží stvořitelkou moudrostí, všemohoucností a láskou, je pro lidskou mysl jedním z nejvíce znepokojujících tajemství. Podle Teilharda lze tušit, že nesmrtelná duše člověka musí ke svému plnému spojení s Bohem projít přípravou, kde se na své cestě nemůže vyhnout rizikům a hříchu. Navíc ke konečnému vítězství dobra nad zlem v dokonalém uspořádání světa je potřeba tolik času, že délka lidského života tomu nemůže stačit. Platí zde průměr o vojácích, kteří zemřou pro mír a svobodu druhých lidí. Bůh tak triumfuje v dobru i skrze tělesnou smrt člověka. I takto lze chápat Boží lásku a všemohoucnost.

Bůh se dále takříkajíc odškodní a odmění tím, že donutí zlo, které nelze okamžitě porazit, aby sloužilo vyššímu dobru Jeho věrných, kteří na Něj s láskou spoléhají. Všechny chyby a pády, pokud jich člověk lituje, mohou být použity k takovéto proměně v dobro. Lze pak vyjít i z hlubokého morálního pádu zušlechtěn, posílen a obnoven. Je mnoho takových krásných lidských příběhů, ani není nutné sahat po známých svědectvích životů svatého Augustina nebo svaté Marie Magdaleny.

Sjednocení člověka s Bohem, které nemá žádné hranice, znamená vyjít ze své sebestřednosti a rozplynout se v tom, co nebo spíše koho milujeme. Postupné rozšiřování perspektiv spojených se zduchovněním lidských tužeb a ctižádostí vedou

¹⁵¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 47.

k překročení lidských hranic a podřízení se Bohu. Pak může nastat v životě pozitivní zlom v podobě mnohem větší vnitřní svobody a aktivity. Definitivní přeměna v lidském obratu k Bohu je pak právě smrt. Boží vítězství je právě v tom, že smrt, jakožto projev umenšení, pádu a prohry, přeměnil díky Ježíšově oběti a Vzkříšení v projev svého vítězství a nového života.¹⁵²

Teilhard nakonec své úvahy o pasivitách umenšování popisuje svou radost, kdy díky svému úsilí a práci na svém rozvoji zvětšuje moc, kterou nad ním má milující a tvořící Bůh. Byla pro něj radost odevzdat se Bohu v tvorbě a příznivých formách růstu. Nyní ale žádá v modlitbě, aby byl schopen propojit se s Bohem i v poslední fázi dokonalého umenšení. Prosí za rozpoznání nejvyššího dobra mezi nepřátelskými silami nejen v čase, kdy na něj přijde poslední hodina, ale i v době, kdy se již projeví silná slabost jeho těla a zvláště jeho ducha.¹⁵³

Teilhard tak mění pohled na to, jak je možné za protrpěným zlem vnímat Boží náruč. Navíc nám poskytuje odpověď na otázku o smyslu lidského utrpení a rezignace pro nekřesťany a hledající. Pokud odpor proti zlu přestane být možný, uvidí křesťan další perspektivu v podobě láskyplné obnovy v Bohu, kdy je zlo měněno v dobro. Křesťanská „rezignace“ pak jen přesunuje lidskou aktivitu do vyšších úrovní lásky a naděje.

Zlo způsobené vlastní lidskou nedbalostí nebo chybou by nemohlo být nazýváno Božím navštívením. S Boží vůlí se lze setkat jen na hranici lidských sil směřujících k dobru a k lepšímu bytí. Při statečném a vytrvalém úsilí je možné se setkat s Bohem navzdory zlu, a navíc mnohem hlouběji, plněji a se skutečným věrným naplněním lidského úkolu na tomto světě.¹⁵⁴

3.1.3 Křesťanská asketika

Křesťanské asketice se Teilhard věnuje především v závěru prvních dvou částí knihy Božské prostředí, které pojednávaly o divinizaci aktivit a divinizaci pasivit. Například ve stati o divinizaci aktivit často čtenáře povzbuzuje k věrnému a vytrvalému úsilí ve zlepšování sama sebe a v konání dobra. Svůj náhled na křesťanskou asketiku shrnuje do tří dominantních témat, z nichž prvním je připoutanost a odpoutanost, druhým smysl Kristova kříže a posledním duchovní moc hmoty.

¹⁵² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 51.

¹⁵³ Tamtéž, s. 53.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 56.

Na úvod této stati o připoutanosti a odpoutanosti si Teilhard klade otázku, co je pro křesťana lepší volba. Proti sobě stojí aktivita a pasivita, život a smrt, růst a umenšování, rozvoj a omezování se, vlastnění a odříkání. Odpovídá si překvapivě tím, že tyto druhy lidského úsilí není třeba stavět proti sobě. Nejzákladnější a nejhlubší touha člověka je být sjednocen s Bohem. Základní podmínka pro toto sjednocení je, aby člověk byl skutečným člověkem, to znamená, aby byl sám sebou. Člověk se tedy má především rozvíjet a uchopovat svět. Pak se má zřeknout sám sebe a přijmout umenšování, aby mohl na tomto světě být pro druhé. Takto Teilhard vyjadřuje pravou křesťanskou askezi.¹⁵⁵

Pro takzvané umenšování, za které může být považován i řeholní život, musí ale podle Teilharda iniciativa vždy vycházet ne od člověka, ale od Boha. Člověk má používat pokání a sebeobětování jako cestu ke svobodě, ale umenšování se nikdy nemá stát cílem.¹⁵⁶

Teilhard rozvíjí další téma, jímž je smysl kříže. Kristův kříž byl vždy provokativním znamením odporu a symbolem rozdělení mezi lidmi. Lidé se dělí podle toho, zda je Ježíšův kříž odpuzuje nebo přitahuje. Nutně dochází k nepochopení všude tam, kde se kříž objeví. Teilhard kritizuje, když je toto napětí navíc zhoršováno předkládáním Kristova kříže jako symbolu smutku, omezování a potlačování lidské svobody, případně i jako zbraň například během křížáckých válek. Byl by to jeden z nejméně křesťanských postojů. Ve skutečnosti vše lidské má své východisko, směr a cestu, která stoupá vzhůru k životu. Tento směr vede člověka ke zduchovnění skrze maximalizaci svého úsilí. Přijetím těchto principů se člověk může zařadit mezi Ježíšovy učedníky. Touto volbou se může do značné míry určit ten nejdůležitější výsledek lidské cesty: buďto zařazení se do skupiny statečných a vytrvalých, kteří budou nakonec spaseni, anebo zařazení se do skupiny požitkářů, kteří tak zavrhnou sami sebe.¹⁵⁷

Díky ukřížování a vzkříšení je pak možné nahlédnout, že lidské štěstí a cíl stvoření je možné naplnit skrze lidské věrné úsilí až po úplné a konečné přeměně člověka. Kříž tedy představuje roztržku se světem, ale vše lidské staví do svého světla a dává mu vyšší význam. K výšinám, ke kterým nás zve kříž, lze stoupat cestou univerzálního pokroku a cestou dobrého lidského úsilí. Po pochopení smyslu kříže už by člověk neměl cítit život jako smutné a těžké břemeno. Měl by spíše být vnímavější pro závažnost života, který v plnosti ani nelze pochopit. Kříž není vůbec něco

¹⁵⁵ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 58.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 63.

nelidského, ale nadlidského. Vede své stvoření k nejvyšším vrcholům. Křesťan pak není život pod stínem kříže, ale naopak stoupá v jeho světle.¹⁵⁸

Východiskem k Teilhardovu pojednání o duchovní moci hmoty je nesouhlas s manichejským přístupem, že duše a hmota stojí proti sobě jako dobro a zlo. Nic takového církve nikdy neschvalovala. Teilhard obhajuje tezi o takzvané svaté hmotě, kterou náš Pán vzal na sebe. Hmota je souhrn všech energií, věcí, tvorů, které jsou lidsky hmatatelné a smyslové. Je pro člověka částečně břemenem, bolestí a zdrojem hříchu. Hmota je tím, co v lidech trpí, stárne, zraňuje, utiskuje, pokouší. Zároveň ale může být hmota fyzickou radostí, zušlechťujícím úsilím, radostí z růstu. Hmota lidské bytosti živí, pozvedá, propojuje a dává jim život. Lidská bytost je umístěna do vesmíru, a tedy do hmoty na nějaké místo v prostoru a v čase. Úkolem člověka je pak stoupat k Božímu světlu tímto časem a prostorem z tohoto svého výchozího bodu skrze množství stvořených věcí. Hmota se tedy dělí na tu, kterou člověk již prošel a nechává ji za sebou bez možnosti návratu, a na hmotu, která se nabízí nové snaze o pokrok, poznání a dobývání. Hranice mezi nimi je přitom pohyblivá a pro každého někde jinde. Duše se tedy může spojit s Bohem jen tehdy, když urazí určitou dráhu hmotou.¹⁵⁹

Tato cesta lidskou bytost od Boha neodděluje, ale naopak ji s Bohem propojuje. Každý má svou vlastní životní cestu k Bohu, na které musí sám hodně vydobýt a získat. Člověk se tedy má snažit ne o únik ze světa, ale o orientaci v proudu hmoty. Pak dojde v lidském životě k zlomu, kdy místo zátěže požitků a sobectví se začne oddělovat blahodárná součást člověka, která život rozšíří a vede jej k novým obzorům, zdravému odříkání a touze po duchovní kráse.¹⁶⁰

Kristovo tělo, žijící v lidech, trpělivě vydobývá i v hmotě nebeské síly a nedopouští, aby něco z nich přišlo nazmar. Boží Duch prostřednictvím jednotlivců působí ve všech oblastech tohoto světa. Hmota díky Kristově síle, která do ní vstoupila, tak člověka obohacuje, živí, zoceluje, osvobozuje a vede k Bohu.

3.1.4 Blíže o Božském prostředí

Teilhard se na tomto místě dostává k jádru své publikace - k popisu toho, čemu říká Božské prostředí. Není to něco lidem vzdáleného, ale naopak, lidé žijí do něj ponořeni. Božské prostředí je blízké a hmatatelné a zároveň uniká lidskému poznání. Člověk jej může zachytit pouze pozvednutím své duše až na hranici svého dobrého

¹⁵⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 65.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 69.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 70.

úsilí. Božské prostředí člověka přitahuje, ale zároveň jakoby před člověkem ustupovalo a nutilo jej postupovat k dokonalosti a svatosti.¹⁶¹

Při snaze o objevení tohoto zdroje Teilhard dochází k Bohu, který se zjevuje jako všeobjímající prostředí a který je zároveň posledním bodem, do něhož směřuje veškeré bytí. Božské prostředí je středem všeho. Má schopnost vše v sobě propojovat a dovršovat. Celý vesmír se setkává v Božském středu a toto vědomí může být útechou pro každého člověka, jehož skličuje rozdělení a marnost tohoto světa. Teilhard vyzývá k opuštění povrchu, který vypadá bezútěšně. Vyzývá k ponoření se do Boha, v němž a skrze něhož člověk může vše ovládnout. Zakotvením v Bohu lze objevit bod, do nějž se slévá vše dobré a krásné. Zároveň lze takto docílit uspořádání svého vlastního nitra do plnosti vydání vlastních sil k dobru a adoraci Boha.¹⁶²

Odkrývá se zde obraz křesťanského Boha, který nechává své milované tvory dojít až k jejich vlastní dokonalosti a naplňuje nejhlubší touhu vší mystiky: být sjednocen s Bohem a s druhými a zároveň být sám sebou. Křesťan se do tohoto Božského prostředí může vrhnout celým srdcem bez jakýchkoliv obav z toho, že by se vzdálil církvi nebo že by žil v rozporu s pravdou a skutečností.

Pro křesťana nabývá Božské prostředí konkrétních obrysů tím, že se vynořuje z historického ohniska a čerpá svou energii z kontaktu mezi Božským a lidským v Ježíšově zjevení. Uvnitř Božského prostředí se přetvářejí věci a tvorové v Kristově světle, ale zároveň si uchovávají to nejlepší ze svých charakterů. Ztrácení se v Bohu nastává pokračováním ve vlastním směru a úkolu, které jsou určeny jednotlivým bytostem. Teilhard takto rozlišuje opravdovou mystiku od napodobenin.

V Boží nesmírnosti je pro každého člověka jediné správné místo, ke kterému jej vede neustálé věrné plnění přirozených a nadpřirozených povinností. Tohoto bodu lze dosáhnout vyvinutím láskyplného a poslušného úsilí na maximum ve všem lidském konání, až pak se Bůh zjevuje člověku ve své plnosti. Jinak jsou lidé sice Božským prostředím obklopeni, ale bez schopnosti jej vnímat. Svět může zářit Bohem, pouze reaguje-li na lidské nadšení.

Vstoupit do Božského prostředí znamená najít toho, kdo svou láskou zapaluje vše, co svou nedokonalou lidskou láskou milujeme. Znamená to najít toho, kdo utěšuje a shromažďuje vše, co se z naší lásky vytratilo nebo co jsme nikdy neměli.¹⁶³

Božské prostředí je tvořeno Boží všudypřítomností v prostoru i čase. Toto obklopení Bohem je zároveň podmínkou i důsledkem správných křesťanských postojů: dobrých úmyslů a odevzdanosti lidského života Bohu. Zde Teilhard ztotožňuje své Božské

¹⁶¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 73.

¹⁶² Tamtéž, s. 75.

¹⁶³ Tamtéž, s. 81.

prostředí s osobou Ježíše Krista. Právě skrze něho se ukazuje lidstvu Boží milosrdenství a láska v konkrétní podobě.

Bůh v člověku a ve světě působí dovršováním Krista, který stále přináší do tohoto světa spásu a dává světu svůj život. Kristus je skrze své lidství centrem vyzařujícím energii. Kristus je zároveň cestou nejen člověka, ale celého vesmíru k Bohu.¹⁶⁴ Vše, co lidé milující Boha mohou vykonat, se mění nejen v dobro, ale přispívá k úplnosti Kristova těla. Při proměňování ve mši se chléb a víno přeměňují ve skutečnost Krista. Tato událost ale není místní v této jediné mši. Kristus podstoupil svou smrt pouze jednou. Všechna přijímání během celého života tak tvoří jedno přijímání. Všechna přijímání všech lidí na světě rovněž tvoří jediné přijímání.¹⁶⁵

Hmotný svět je asimilován lidstvím a to je asimilováno eucharistií, ta tím překračuje přeměnu na konkrétním oltáři a proniká vesmírem. Božský dotek v eucharistii tak v žádném případě není místně omezený ani chvilkový. Na neomezené Boží dávání musí člověk odpovědět pouze tím nejlepším úsilím svého života. Zde se Teilhard odvolává na svatého Pavla a jeho list Římanům (Ř 8, 39): „Nic nás nedokáže odloučit od Boží lásky projevené v Kristu Ježíši, našem Pánu.“¹⁶⁶

Ve vztahu s Bohem se člověk stává citlivějším pro vnímání Božského kolem sebe. Začíná mít smysl pro novou kvalitu a dimenzi života. Zakoušení Boží přítomnosti je tak nejvyšší pasivitou růstu. Je ve shodě s Božím tvůrčím úsilím, abychom Boha hledali a našli. Na naše modlitby pronášené například slovy „Pane, ať vidím“ (L 18, 41) nebo „Sešli svého Ducha a obnovíš tvář Země“ (Ž 50, 14) se Božské prostředí kolem nás zintenzivňuje. K tomuto projasňování vede i naše úsilí v prožívané čistotě, víře a věrnosti.

Čistotou se nemyslí jen bezchybnost nebo sexuální zdrženlivost, je to spíše přímota a elán pramenící z lásky k Bohu. Duchovní nečistota spočívá hlavně v rozkoši a egoismu. Čistějšími lidmi jsou ti, kteří překračují sebe sama a dávají sobě a druhým kontinuitu, intenzitu a skutečnost. Čistota se měří podle stupně přitahování k Božskému středu usebráním, rozjímavou modlitbou, čistým svědomím, ryzím úmyslem a svátostmi. Tím se zhušťuje přítomnost Božského ve všem, co je kolem nás. Příkladem je Maria („Blahoslavená ta, která uvěřila“ L 1, 45). Ve víře čistota nalézá naplnění své plodnosti.¹⁶⁷

Náš svět a naše životy jsou v našich rukou připraveny jako hostie. K tomu je nutná naše víra, že toto vše je nám darováno. I utrpení je navštívením Boží lásky a temné

¹⁶⁴ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Chut' žít*, s. 83.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 85.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 88.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 96.

stránky lidského života jsou touto láskou prosvětleny. S velkou námahou byla vybudována obyvatelná část světa, kde je láska více přítomna, bohužel ale toto vše může být snadno rozmetáno. Lidská důstojnost zakazuje před tím zavírat oči, Bůh je i tak v celém vesmíru skryt. Čím je aktuální skutečnost hrozivější a neúprosnější, tím pevněji a zoufaleji musíme Bohu věřit. Pak se postupně vesmírná hrůza uvolňuje, až se jakoby usměje a obejmě nás. Není to strohost hmoty, ale jemné kombinace Božího Ducha, které dávají vesmíru jeho soudržnost. Těm kdo věří, je náhodnost a slepota světa iluzí, žijí v poznání, že víra je podstatou všech věcí.¹⁶⁸

Víra tento svět posvěcuje, věrnost nás s ním spojuje. Věrností se důvěrně a trvale otevíráme Boží vůli a Božím přáním. Věrnost Bohu má neomezenou účinnost jako víra a čistota. Cesty k životu věčnému vedou vzhůru k privilegovanému bodu, k oblasti minimálního požitkářství a maximální svobody. Vše špatné tohoto světa se ohýbá pod náporom nebeských sil, Boží Duch všechny věci osvobozuje. Čistota, víra a věrnost jsou nejvyššími energiemi přirozenosti a tomuto světu dávají soudržnost a tvar.¹⁶⁹

Teilhard se ve svém textu i zde soustřeďuje na jednotlivého člověka. Není to opomíjení v křesťanství důležité lásky k bližnímu, je to spíš kvůli důležitému faktu, že kvalitou prožitého života si každý sám sobě připravuje spásu nebo zatracení. Náš život by měl být modlitbou jako při proměňování během mše. I on by se měl stát tělem a krví našeho Pána Ježíše Krista. Láska se tak stává počátkem a výsledkem veškerého duchovního spojení. Pravá křesťanská láska je vědomá soudržnost duší společně se sbíhajících v Ježíši Kristu. Teilhard vyjadřuje touhu, aby v každém člověku zářila Boží tvář. Tíhnutí k člověku je pro něj zároveň tíhnutím k Bohu. Bůh nás nutí objevovat naši vlastní lidskost a duchovní moc, která v nás dříme až do rozbití našeho egoismu.¹⁷⁰

Do pohledu na tento svět patří i vážnost stálé hrozby věčného zavržení. Motivací lidského jednání by neměl být strach z posledního soudu a z trestajícího Boha, ale větší touha po sjednocení s Ním. Již v termínu vyvolení lze vnímat jeho protipól. Ten zdůrazňuje Boží moc, se kterou přichází k člověku. Teilhard v modlitbě vyjadřuje svůj respekt k tomuto temnému prvku vesmíru a Božského prostředí. Mluví o touze, aby se peklo nikoho nedotklo a zároveň pochopení pro to, že takto je dána úkolu lidského života větší naléhavost.¹⁷¹

¹⁶⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 99.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 102.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 109.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 112.

Nakonec Teilhard promlouvá o očekávání parusie. Evangelium ohlašuje, že napětí mezi lidstvem a Bohem jednoho dne skončí a tehdy zazáří Kristova přítomnost po celém světě jako blesk. Teilhard se ptá, kolik z nás lidí skutečně žije touto nadějí. Naším úkolem je zkusit vše dobré pro Krista a ve všem, co se děje, v Něj doufat. Divinizovat tento svět znamená jej dotvářet v hledání, práci a lásce věnované Bohu samotnému a tak uspišovat parusii.¹⁷²

3.2 Teilhardovo vyznání

Teilhardova důležitá kniha, kde předkládá své teologické myšlenky, je svazek *Jak věřím*¹⁷³ (*Comment je crois*, poprvé vydáno roku 1969 v nakladatelství Seuil v Paříži). Je to kompilace několika esejí, kde Teilhard odhaluje čtenáři svou spiritualitu a své úsilí propojit křesťanskou víru s naukou o evoluci lidstva. Kristus je zde předkládán jako zdroj veškerého života a aktivní pól vývoje. Niternost těchto Teilhardových textů dokresluje jeho obraz člověka, Boha, vesmíru a jejich sjednocení, popsany v dílech rozebraných výše.

3.2.1 Jak věřím

Tato stať z roku 1934 je individuálním vyznáním. Teilhard sám sebe považuje za dítěte nebe vzděláním a formací a za dítěte Země povahou a bádáním. Po třiceti letech od počátku své kariéry chce zde syntetizovat svou osobní zkušenost. Podstatou života je pro něj osa duchovního růstu k Bohu. Univerzálního se dotýkáme tím, co je nejnesdělitelně osobní. Věřit pro něj znamená dělat intelektuální syntézu s nepostižitelným počátkem.¹⁷⁴

Teilhard kromě víry v Boha věří i ve svět a jeho dobrotivost. Učí se vnímavosti pro souvislosti tohoto světa. Vesmír je pro něj systémem v prostoru a čase a tvoří velký celek. Tento celek obsahuje všechno, co hmotně existuje. Součástí vesmíru spíše než věcmi nazývá prvky. Člověk má podle něj v sobě smysl pro vesmír a lidská duše se nemůže vytrhnout z vesmírné přítomnosti.¹⁷⁵

Teilhard dále vyjadřuje svou víru v ducha. Lidstvo přirovnává k vláknům vetkaným do vesmírného procesu. Člověk tak může být klíčem k vesmíru a fyzika, chemie

¹⁷² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Chuť žít*, s. 117.

¹⁷³ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Jak věřím*. Praha: Vyšehrad, 1998, 164 s.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 21.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 24.

i biologie mohou být opřeny o ducha. Antropismus pro něj není pýchou, protože neznáme jiné myšlení než lidské. Jednota tohoto světa se projevuje vzestupem vědomí a touhou růst. Člověk tím směřuje ke stále většímu uvědomění. Lidský duch není protikladem hmoty, ale vynořuje se z ní a je na ní závislý.¹⁷⁶

Další část Teilhardova kréda je víra v nesmrtelnost. Život jako celek se nemůže vracet zpátky. Opačná perspektiva totální smrti by zničila všechno úsilí za celou dobu lidského vývoje. Nakonec musí zůstat duch, který nepodléhá smrti. Na to navazuje víra v personalitu. Po dovršení života musí osobní přejít v super-vědomé a super-osobní. To nejlepší z osoby přejde do něčeho nebo spíše Někoho mnohem většího, krásnějšího a zároveň sjednocujícího.¹⁷⁷

Teilhard dále pojednává o konvergenci náboženských systémů. Oponuje názoru, že víra patří k dětství lidstva. Naopak náboženství je pro něj reakcí na vesmír a jeho vývoj. Růstem člověka porostou i jeho duchovní potřeby. Různá náboženství redukuje na tři typy. Jsou to východní nauky, humanistické panteismy a křesťanství. Islám přes množství svých vyznavačů překvapivě nebere v úvahu. Je to pro něj pouze pozůstatek judaismu, který ničím nepřispívá k náboženské otázce. Předpokládá posun islámu k humanismu nebo křesťanství.¹⁷⁸

Východní nauky, zvláště buddhismus, považuje za svůdné, protože jsou univerzalistické a mají v sobě kosmickou orientaci. Kritizuje ale jejich potlačování individuality. Bůh by měl být správně zachráncem lidské aktivity, což zde není. Humanismy jsou nekodifikovatelné, až na výjimku marxismu. Nemají v sobě Boha ani zjevení. Náboženství je definováno jako nakažlivá víra v ideál, kterému jsou lidé ochotni obětovat život. Humanismus je spíše náboženství pokroku, lidskosti, moudrosti a dalších ušlechtilých vlastností a jevů. Chybí zde ale nesmrtelnost a personalita, což vede k nejistotě a nenaplněnosti.¹⁷⁹

V křesťanství nenalezl Teilhard hned soulad. Je to ale výjimečně osobní náboženství, Bůh je zde Někdo. V křesťanství dále věříme v nesmrtelné duše, které mají zodpovědnost za svůj osud. Ze začátku se Teilhardovi křesťanství zdálo vzdálené od Země, jakoby odsouvalo lidstvo stranou a nemělo pro Zemi smysl. Tehdy dostal odpověď na toto své hledání v osobě Univerzálního Krista. Je to syntéza Krista a vesmíru, není to nové božství, ale vysvětlení tajemství Vtělení. Vývoj světa směřuje vzestupně ke svobodě a uvědomění si kosmického středu, do kterého vše ústí. V něm je Kristova plnost - spasení člověka má proběhnout splynutím vývojové

¹⁷⁶ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 27.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 34.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 38.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 40.

hladiny s bodem Omega, to jest v Bohu. Teilhard tyto myšlenky považuje za odpovídající evangeliím i teologii svatého Pavla. Ježíš je jen nově zobrazen tak, že ho to činí větším.¹⁸⁰

Neklid a očekávání se projevují i v náboženském světě. Sbližováním výše uvedených tří proudů by mělo vést ke konvergenci všech náboženství v univerzálním Kristu. Teilhard se přiznává k tomu, že nezakouší úplnou jistotu ve smyslu věřit rovná se vědět. Bůh často nemůže člověka uzdravit a zbavit všech vývojových, genetických a kulturních vlivů tak, aby dosáhl vyšší hladiny. Bůh nad námi a celým vesmírem je stále aktivní. Teilhard to vyjádřil v době vzniku tohoto textu v roce 1934 jako horizont v mlhách. Po dalších třinácti letech píše v dopise znovu reflektujícím tyto myšlenky o projasnění kristovskou energií v novém světle a daleko větší důvěře, jistotě a radosti.¹⁸¹

3.2.2 Podstata křesťanství

Ve svém původně nepublikovaném textu z roku 1939 Několik pohledů na podstatu křesťanství Teilhard uvádí hned v úvodu myšlenku o tom, že podstata křesťanství je v chápání historie jako procesu, kde vyšší Já neboli Kristus zapojuje jednotlivá lidská já. Je to neohraňovaný evoluční pohyb od roviny hominizace, kde dochází k sebeuvědomění, přes Krista historického ke Kristu univerzálnímu. Stvoření spočívá v tom, že lidská já jsou ustavována pod vlivem Já Božského. Inkarnace probíhá tak, že se toto Božské Já vnořuje do svého díla. Vykoupení potom znamená kompenzaci a překonání neuspořádané, chaotické, zlé a stinné části stvoření. V tom vidí Teilhard smysl kříže.¹⁸² Teilhard nepovažuje zlo za individualizovaný zjev zrozený spolu s lidským já. Částečně se ale kvůli tomuto stínu musel Bůh jako Střed všeho odrazit v tomto světě formou kříže.

Křesťanství, zvláště v Teilhardově pojetí, je oponenty považováno za zastaralé kvůli antropomorfní představě Boha a kvůli antropocentrismu. Takto se vyjadřuje například Dietrich von Hildebrand.¹⁸³ Tuto námitku je možné překonat představením Boha jako Středu všeho a člověka jako šipku směřující směrem, kterým postupuje svět.¹⁸⁴

¹⁸⁰ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 44.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 46.

¹⁸² Tamtéž, s. 50.

¹⁸³ HILDEBRAND, Dietrich von. Nové náboženství Teilharda de Chardin. In: Distance č.1 (1998) s. 5 - 24.

¹⁸⁴ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 52.

3.2.3 Kristus – aktivní pól evoluce

Tuto stat' z roku 1942 píše Teilhard pro filosofy a teology. Na začátek uvádí pojem humanizace. Je to bod, kdy se objevilo myšlení. To je pro člověka důležitější než hmota, na které je závislý. Vesmír se svým vědomím i hmotou směřuje ke superstředu a super-vědomí a unáší přitom člověka s sebou. Z toho plyne, že i na Zemi lze očekávat další vývoj a vyšší stupeň společenství.

Teilhard se snaží propojit nauku o spáse a evoluci. Objevy v makrosvětě i mikrosvětě nemají bezprostřední vztah k evangeliím. Humanizace je určitě důležitá i z teologického hlediska, kde si Teilhard klade otázku, zda lze jít cestou evoluce bez zkreslení křesťanského poselství.¹⁸⁵ K němu patří jako jedna z nejdůležitějších nauka o Vykoupení. Dříve to v křesťanství znamenalo odčinění a usmíření. Kristova oběť měla být zástupná, zároveň se zde nacházel i prvek obnovy ve smyslu nová nebesa a nová země. Kristus totiž přináší i nápravu světa, je očišťovatel a dárce života. Podle Teilharda je ale obnova tohoto světa až na druhém místě a hlavní je sjednocení v Bohu. To pak vede k tvorbě a pozvednutí světa.¹⁸⁶

Na závěr tohoto textu představuje Teilhard své tehdy ještě kontroverzní učení o prvotním hříchu. Je pro něj neudržitelné brát jej jako jednu z historických událostí. Nemůže být lokalizovaný do nějakého okamžiku nebo místa, ale přesahuje čas a prostor, jakoby nakazil lidstvo. Pro Teilharda je prvotní hřích protitvořivý prvek, který bude zde až do úplného uspořádání světa. Teilhard předpokládá posun křesťanského myšlení ve směru těsnějšího sepětí sil smrti a sil života, v tomto smyslu silnějšího spojení Vykoupení a evoluce.¹⁸⁷ Teolog Philip Hefner navrhuje realizovat toto spojení dokončením evolučního procesu pomocí člověka stvořeného jako Božího spolu-Tvořitele.¹⁸⁸

3.2.4 Úvod do křesťanského života

Tento text z roku 1944 začíná Teilhard úvahou o podstatě křesťanství. Je to pro něj takzvaný zosobněný vesmír, který je spojením duší v Bohu. Pro opravdové prožívání křesťanství je nutná víra v osobního Boha. Dále je nutná víra v historického Krista, který je předmětem lásky a uctívání. Je nutná i víra v církev, kolem níž se ve světě

¹⁸⁵ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 58.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 61.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 65.

¹⁸⁸ HEFNER Philip. The Human Factor – Evolution, Culture and Religion. Minneapolis, U.S.A.: Augsburg Fortress, s. 18 etc. ISBN 0-8006-2579-X, 317 s.

stále rozvíjí hlubší porozumění Kristovy osobnosti. Na první místo je kladena láska (ve smyslu caritas, agapé). I Božské osoby jsou sjednoceny v Trojici, kde láska a přitažlivost jsou dominujícími silami. Láska ve světě je jedním z výrazů Božího působení. To se projevuje i tím, že lidské duše jsou pozvedávány do stavu sjednocení s Bohem. Křesťanství nese vyšší smysl a moc, která se projevuje i v neomylnosti církve. To, že papež formuluje a vyjadřuje církevní postoje a myšlenky je podle Teilharda v souladu se zákonem cefalizace.¹⁸⁹

Dále se Teilhard věnuje otázce důvěryhodnosti křesťanství. První konverze se děly často kvůli zázrakům, zvláště kvůli uzdravování lidí z různých nemocí. Dnes se tomu rozum brání, spíše je jako důležitější vnímán smysl, který křesťanství dává vesmíru. Dnešní křesťanství by mělo být náboženstvím v procesu. Naše znalosti o vesmíru se od renesance měnily a církev (a nejen ona) to přijímala se znepokojením. Dnes se evoluce, kterou zastává více než 95% přírodovědců, a křesťanství navzájem potřebují. Jsou také ve shodě i v tom smyslu, že vesmír směřuje k vyšším vývojovým hladinám od materiální a hmotné k spirituální a duchovní. Křesťané silně vnímají posloupnost od Stvoření přes Vtělení až k Vykoupení. Tato posloupnost vede na vrchol časoprostoru.¹⁹⁰

Teilhard v dalším textu rozebírá některé důležité až kritické aspekty křesťanství, které se navenek mohou jevit jako jeho slabé body. Jedním z takto důležitých bodů křesťanství je nauka o Trojici. Z vnějšího pohledu se může jevit jako zbytečně složitý koncept, ve skutečnosti posiluje víru v Boží jedinečnost, protože jí dává strukturu. Je to podmínka toho, aby byl Bůh osobní. Trojice je jeden ze způsobů, jak je vyjadřována Boží láska.

Dalším bodem je Božství historického Ježíše Nazaretského - Krista. Vtělit se do člověka znamená pro Boha narodit se do něj. Historicitu Ježíše Krista nelze popřít, to by znamenalo zahodit veškerou energii nashromážděnou v křesťanství. Ježíšovo Božství je pro věřícího uklidňující a legitimní postoj, je součástí reality, ke které se lze obracet v adoraci.¹⁹¹

Následující téma jsou zjevení. Zde Teilhard argumentuje tím, že Bůh je osobní, a to znamená, že se může i zjevovat. Činí tak uvnitř člověka prostřednictvím jeho psychiky. Souvisejícím bodem jsou zázraky. Dnes ztrácí působivost a jsou zpochybňovány, jakoby byly proti možnostem přírody. Často se nejeví tak průkazné, zvláště u uzdravení chorob, protože jim dnes více rozumíme v důsledku poznání přírodních a lékařských věd i duševní stránky člověka. Křesťanství se nám jeví více

¹⁸⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 71.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 73.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 75.

jako Boží projev než jednotlivé události. Boží hlas je slyšitelný v tomto světě i díky jemnějšímu vnímání, což odpovídá zákonům biologie. Zázraky popsané v evangeliích jsou obrazným vyjádřením nevyjádřitelného. Jsou to události, které by nešlo zachytit například fotograficky. Podrobovat je vědecké kritice považuje Teilhard za marné, protože se vymykají našemu poznání. Zároveň je nechce v žádném případě odmítnout, protože to by znamenalo popření christologie.¹⁹²

Teilhard se znovu vrací k tématu prvotního hříchu a vykoupení. Významem kříže je pro něj i usmíření za prvotní pochybení člověka. Tento velký pád ale protičeří paleontologii, prehistorii i pohledu na evoluci jako linii. Místo ráje přece nelze nijak určit. Kristus se v našich očích dotváří jako aktivní pól evoluce. Kříž už pak není jen temný symbol zmaru, ale stává se zářivým symbolem pokroku a vítězství, který můžeme tomuto světu nabídnout k adoraci.

Nejvíce zarážejícím a kritizovaným jevem v křesťanském krédu je udivující existence pekla. Teilhard zde poznamenává, že každý vývoj v sobě bohužel nese i selekci a odpad. Zde lze dostat všechno nebo nic, vrcholný život nebo smrt. Tím získává lidský život na důležitosti a důstojnosti. Biblický pojem peklo je dualistický pojem jako opak nebe. O Bohu víme, že je láska, ale i spravedlnost. Z Písma máme jen několik náznaků o těchto oblastech, ale poznat je blíže se vzhledem k naší třírozměrné dimenzi vymyká zkoumání. Vzdálená podobnost je v propasti, na kterou se stoupající horolezec nesmí soustřeďovat, aby se bezpečně dostal do cíle na vrchol.¹⁹³

Dalším důležitým tématem je eucharistie. Pro Teilharda to není jen symbol, ale děje se trans-biologicky. V eucharistii je to patrnější než v jiných svátostech. Eucharistie je jedinečná svátost, ke které se ostatní svátosti vztahují. Skrze ni prochází osa Vtělení a Stvoření. Při přijímání vstupujeme do kontaktu s vtěleným Slovem. Dochází tím ke sjednocení s Bohem a všemi dalšími přijímajícími lidmi. Eucharistie je tak projevem Božské jednotící energie. Katolíkům je vytýkán takzvaný monopol na Krista. Teilhard na to odpovídá, že to není tak neoprávněné, protože církev tvoří s Kristem jeden celek. Být katolíkem pro něj znamená být plně křesťanem.¹⁹⁴

Nakonec se Teilhard dostává k tématu křesťanské svatosti. Křesťanská askeze se vždy snažila zachovat integritu člověka. Tělu je ponechána jeho hodnota, protože Kristus zachraňuje i hmotu. Dříve stálo na prvním místě umrtvování, dnes je to snaha

¹⁹² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 78.

¹⁹³ Tamtéž, s. 80.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 82.

mít k sobě celostní vztah. Křesťanský světec má v úsilí o naplnění ideálu služebníka evoluce pozvedávat hmotu a naplňovat ji láskou a svobodou.¹⁹⁵

Na závěr svého Úvodu do křesťanského života vyjadřuje Teilhard svůj optimismus v tom, že křesťanství je *par excellence* vírou ve sjednocení světa v Bohu prostřednictvím lásky. Je to diferencující syntéza, kde jednotlivé bytosti se stávají samy sebou a jsou posilovány. Bůh se tak v bodě Omega stane vším ve všem a ve všech. Každá bytost se má superpersonalizovat spojením s Kristem a stále se pokoušet o sjednocování. Teilhard se snaží ve svém díle ze všech stran podpořit skutečnou katolicitu křesťanství mířící k pravému náboženství budoucnosti.¹⁹⁶

3.2.5 Křesťanství a evoluce

Dalším textem ze závěrečné etapy Teilhardova života je Křesťanství a evoluce z roku 1945. Na úvod vyjadřuje touhu cítit a smýšlet spolu s církví a skrze víru se snažit porozumět. Chce věřit v Boha i věřit ve svět. Komentuje moderní svět jako náboženský, ale zároveň lhostejný k církevním strukturám. Dogmatika katolické církve neodpovídá stavu lidské náboženské energie. Bohužel se i u kněží a řeholníků vytrácí zaujetí pro evangelium. Místo něj je častá nespécifikovaná víra ve svět spolu s tradiční křesťanskou vírou v Boha, který je transcendentní a milující pól vesmíru. Důvěra ke světu i k Bohu se navzájem doplňují. Samotná víra ve svět je novým pohanstvím bez hlavy. Samotná víra v Boha je hlavou, kde už je méně života než dříve. Z toho plyne Teilhardův apel, že křesťanství je nutné omladit, aby mohlo dále trvat.¹⁹⁷

Následuje vysvětlení Teilhardova pojmu Univerzální Kristus. V počátcích církve převládala snaha o pochopení trojiční povahy Krista. Dnes je to analýza vztahu Krista a Stvoření. Humanismus by neuspokojoval otázku smyslu našeho osobního podílu na evoluční snaze. V křesťanství je i tak časté nepochopení toho, proč na sebe Bůh vzal zátěž Vtělení. Odpověď může být v tom, že vesmír dává Bohu něco nezbytného, i když je Bůh soběstačný i bez něj. Bohu by nikdy nic nechybělo k plnosti jeho bytí, ale bez tvoření by mu chybělo něco do plnosti jeho aktu sjednocování. Stvořitelské dílo je tak jedním z projevů Boží lásky.

Teilhard se dostává od metafyziky bytí (*esse*) k metafyzice sjednocování (*unire*). Pro *esse* platí, že v jednom aktu by bylo vše vyčerpáno, v *unire* je pokaždé možný

¹⁹⁵ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 84.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 85.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 91.

další stupeň a další stvoření má vždy smysl. Sjednocování pokračuje až k plerómatu neboli k plnosti a naplnění.¹⁹⁸

V tradičním paradigmatu je Boží soběstačnost a všemohoucnost vyjádřena tak, že Bůh kdykoliv může okamžitě tvořit hotové bytosti. Dnes z přírodních věd víme, že existuje evoluce a tudíž Bůh životu ponechává schopnost jít tímto procesem. Tvoření pomocí evoluce řeší problém zla jako důsledku odpadu ze stvoření. Zároveň vysvětluje spojení hmoty a ducha.

Teilhard opět vysvětluje svůj pojem Univerzální Kristus. Dříve křesťanství v Kristu rozlišovalo člověka Ježíše a Slovo Boží. V pozadí zůstávala tajemná tvář jsoucí všechno ve všem, skrze něhož vše bylo stvořeno. Dnes je viditelnější syntéza kristogeneze s kosmogenezí neboli vývoj směrem ke Kristu – Omega. Ten čerpá z konkrétního bodu – z člověka z Nazareta. Oba tyto body jsou spjaty. Bůh Otec září jako tvořivá osobnost, jako trojjediná součást bodu Omega, do kterého patří Stvoření, Vtělení a Vykoupení. Bez tvoření by Bohu nutně něco chybělo, tvořit pro Něj znamená propojovat se se svým dílem. Dochází tím k takzvané pléromizaci neboli ke tvůrčímu sjednocování světa v Bohu.¹⁹⁹

Zaujme-li funkci bodu Omega Kristus, prozáří se celý vývoj vesmíru velkým světlem. Pak se kosmogeneze stane kristogenezí a rodí a vyvíjí se Někdo. Lidská láska k Bohu a k bližnímu se rozvine i jako láska k evoluci. Prikázání „Miluj bližního svého pro lásku k Bohu“ se přetaví do „Miluj Boha v genezi a skrze genezi vesmíru a lidstva“. Křesťanská láska se tím dynamizuje, což znamená, že síly lidstva jdou cestou úsilí a objevů vědy. Tato láska se rovněž univerzalizuje, čímž je míněno, že ve vesmíru nepřecházejí osamělé duše, ale lze se oddat hře kosmických sil, v kterých se Univerzální Kristus dovršuje v člověku. Nakonec se křesťanská láska panteizuje, což znamená, že se sjednocuje s Bohem.²⁰⁰

Humanismus považuje evangelijní přístup ve smyslu neodporovat zlému za nereálný. V záři Univerzálního Krista tento rozpor mizí, protože milovat Boha skrze vesmír je konstruktivní a otevřená budoucnosti. Dochází tak ke spojení teocentrismu a antropocentrismu. Ve skutečnosti může takzvaný akt super-lásky snadno pronikat do světa. Láska je jedinečná energie, v níž se všechny ostatní energie proměňují. Proto je nutné být si vědom existence Univerzálního Krista. Tento druh křesťanství, které Teilhard klade na roveň všeobecné a katolické víře, směřuje k tomu, aby bylo hlavní osou hominizace.²⁰¹

¹⁹⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 93.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 96.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 98.

²⁰¹ Tamtéž, s. 99.

3.2.6 Úvahy nad prvotním hříchem

V textu z roku 1947 Teilhard rozebírá svůj pohled na učení o prvotním hříchu. Jeho pojetí tohoto tématu bylo jedním z hlavních důvodů odmítnutí jeho teologické tvorby ze strany římské kurie a představených jezuitského řádu. Na úvod zmiňuje změnu pohledu na svět v posledním století, zvláště kvůli pokrokům ve fyzice. Jednak je to časoprostorové propojení vesmíru a také atomičnost látky. Toto nezasahuje přímo křesťanské dogma, teologické myšlení se s nimi ale musí sladit. Pro Teilharda je prvotní hřích v tradičním pojetí jednou z překážek pro šíření křesťanství. Příběh „Pádu“ jako události v historii moderního člověka pohoršuje. Ve skutečnosti je to spíše transhistorická záležitost.²⁰²

Podle teologů je důkazem prvotního hříchu smrt. Ta je ale již vepsána do struktury hmoty, jejíž jednou z vlastností je rozpadatelnost. Smrt zasahuje celý časoprostor, prvotní hřích je tedy přítomen všude a odjakživa. To se shoduje s christologií. V listu Římanům označuje svatý Pavel Adama jako spojeného s Kristem. Pokud by ale Pád byl jednotlivou událostí, Vykoupení skrze Krista by se zúžilo na malou oblast kolem nás. Kristus by pak nebyl všechno ve všem. Z toho plyne, že Pád je všeobecný stav dějin. Potvrzuje to i exegeze, kniha Genesis učí o povaze člověka, nikoliv o jeho dějinách.²⁰³

První a tradiční způsob chápání prvotního hříchu se dá transhistoricky nazvat jako hříšný původ mnohosti. Byl definovaný alexandrijsou školou církevních otců. Předpokládá stvoření Adama naráz, nelze říct kdy. Poté následovala jeho neposlušnost, pád do mnohosti, postupná reorganizace se vzestupem a sjednocením v druhém Adamovi. U tohoto pojetí vyznívá první fáze nepodloženě a vybájeně. Okamžité stvoření Adama připadá Teilhardovi nesrozumitelné. Navíc tento dokonalý tvor by byl vystaven jediné zkoušce, kde překvapivě selhává i přes nízkou pravděpodobnost pádu.²⁰⁴

Teilhard popisuje druhý způsob nazírání problému prvotního hříchu. Mnohost neboli nebytí je forma nicoty. Není troskou počátku stvoření, ale je původní formou sdíleného bytí. Vstřebává do sebe bolesti a chyby, čímž vznikají stavy kolektivního nepořádku, kromě jiného i bolest a hřích. Z mnohosti postupně povstává evolutivní tvoření, které se uspořádává a sjednocuje. Teilhard chce tímto přístupem respektovat poznatky přírodních věd. Mizí tím i intelektuální problém zla. Prohřešky a bolesti jsou součástí světa dané strukturou bytí a nejsou tak v protikladu k Boží dobrotě

²⁰² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 104.

²⁰³ Tamtéž, s. 106.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 107.

a všemohoucnosti. Hřích je stavem lidstva jako celku, Vykoupení je univerzální a napravuje stav daný strukturou stvořeného vesmíru. Křest tedy má smysl proto, že na zrozenou duši se přenáší stav lidstva a je nutné její očištění. Takto je učení o prvotním hříchu v souladu s moderní vědou i s křesťanským myšlením. Lidský rod není odvozen od jediného páru. Stvoření, Vtělení a Vykoupení lze vnímat společně jako jediný proces.²⁰⁵

3.2.7 Fenomén křesťanství

Jedná se o další text z posledních let Teilhardovy tvorby, tentokrát z roku 1950. Věnuje se v něm opět křesťanství jako jevu. Stalo se jedním z posledních náboženských proudů v noosféře. Jak už bylo řečeno výše, islám Teilhard opomíjí jako odnož židovství. Stejně tak pomíjí v jeho době triumfující marxismus, ideologii s mnoha rysy náboženství. O něm Teilhard předpokládá, že se bude pokřesťanšovat. Křesťanství je naproti tomu kolébkou civilizace, dozrává v něm monoteismus a v noogenezi odpovídá dopřednému pohybu evoluce.²⁰⁶

Monoteismus je základní forma náboženství, jeho počátek nastal v takzvaném úrodném půlměsíci mezi řekami Nil a Eufrat. Jako první Bůh se zjevil hebrejský Jahve, který soustřeďuje své zálibení na židovský národ. Jeho vnímání se postupně mění až do úsvitu křesťanství na milujícího Otce všech lidí bez rozdílu. Dnes monoteismus neznamena dominanci, ale konvergenci. Silou lásky se plerómizuje Střed všeho.²⁰⁷

Evoluční biologové ateistického a agnostického ražení předpokládají existenci energie nebo dynamismu, který přispívá k evolučnímu tlaku. Od vzniku myšlení vzniká v lidech touha žít jako základní energie, bez které by se lidský rozlet zastavil. Lidé musí evidentně mít a vnímat směr k něčemu, co je přesahuje. Jediným východiskem pro tento neohumanismus je připustit vesmír konvergující k nějakému ohnisku ultrapersonalizace. Tím se tento humanismus začíná přibližovat sblížovat s monoteismem.

V křesťanství se nakonec setkává stará mystika s evolučním růstem. Křesťanství se vymyká ostatním náboženstvím svým potenciálem k rozšiřování. Teilhard ve své optimistické vizi předpokládá, že za milion let zde pořád bude monoteismus, stále více christifikovaný, aby amorizoval vesmír a evoluci.²⁰⁸

²⁰⁵ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 112.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 118.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 120.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 124.

3.2.8 Monogenismus a monofyletismus

Na úvod svého textu z roku 1950 zmiňuje Teilhard encykliku *Humani Generis*. Byla součástí diskuze o interpretaci původu člověka. Je zde nastolena otázka, zda platí monogenismus nebo polygenismus, čili zda byl pouze jeden nebo více původních párů člověka. Jsou to neověřitelné a ryze teologické pojmy. Teilhard naproti tomu klade otázku, zda platí monofyletismus nebo polyfyletismus. Znamená to původ lidstva z jediného kmene (ve smyslu *fylum*) nebo více svazků vývoje. Člověk určitě představuje vývojovou větev, vědec ale nemůže hned zavrhnout hypotézu o Adamovi. Může jen usoudit, že je neudržitelná. Jeden pár nemůže simultánně mutovat a Adam se nemohl narodit dospělý, protože to odporuje zákonům přírody. Navíc to dosvědčují poznatky exegeze. Teologům se nakonec nabízí významější solidarita než sdílení matky Evy. Je to sdílení propojení vesmíru v antropogenezi a kosmogenezi.²⁰⁹

3.2.9 Smysl Kříže

Teilhard v roce 1948 poslal do Říma zprávu nazvanou *Jádro problému*. Pojednával v ní o tom, co považuje za zdroj náboženské nejistoty. Je to protichůdnost Boha směřujícího evolutivně kupředu a Boha směřujícího tradičně transcendentně vzhůru. Církev by měla pomocí obnovené christologie vyřešit konflikt Bůh Zjevení proti Bohu evoluce, aby křesťanství neztrácelo přesvědčivost. Odpověď byla zamítavá, protože toto pojetí neodpovídalo myšlenkám Kongregace posvátného *Officia* ve Vatikánu. V textu *Zobecnění a prohloubení smyslu Kříže* z roku 1952 se znovu pokouší o podobné vyjádření, kde by opět rozebral význam Kříže.²¹⁰

Pokrok genetiky vyústil do nového humanismu. Biologický druh je jakoby kmen, u člověka je ale podstatný rozdíl v tom, že s ním přišlo do světa myšlení. Člověk se narozdíl od jiných druhů vývojem nerozděluje, ale sjednocuje. Křesťanství je již navždy zasvěceno vládě Kříže, ten je symbolem nápravy a smíření. Tradiční pojetí Kříže v sobě nese určitou nedůvěru k člověku a hmotě. Naštěstí je i v tomto tradičním pojetí obsažena velká láska k Ukřižovanému.²¹¹

Teilhard volá po tom, aby Kříž nebyl pro svět znamením úniku, ale pokroku. Evoluce uspořádává, to znamená, že je to určité úsilí. Díky tápání dělá chyby, z čehož plynou bolesti a zlo. Nese s sebou i smrt. Teilhard klade otázku, zda je Ježíš na Kříži Bohem

²⁰⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Jak věřím*, s. 128.

²¹⁰ Tamtéž, s. 131.

²¹¹ Tamtéž, s. 135.

prvotního hříchu nebo Bohem evoluce. Odpovídá tím, že Ježíš nese tíhu vyvíjejícího se světa. Kříž je vykupitelský a zároveň má slučovat obě části budoucnosti, jak transcendentno, tak i pozvednutí lidstva. Kříž pak má nabýt plného smyslu jako symbol vesmíru ve stavu personalizující evoluce.²¹²

3.2.10 Nahodilost vesmíru a lidská touha přežít

Tento text napsal Teilhard v roce 1953, necelé dva roky před svým skolem. Chce v něm sladit hledisko energie evoluce s křesťanským pojetím Stvoření. Člověk je zatím nejvyšším bodem evoluce. Má schopnost reflexe, čímž došlo k hluboké změně energetického rázu. Člověk má v sobě touhu a přitažlivost. Víra pak není únikem, ale pojivem a završením života. Podmínkou tohoto završení je to, že náboženské napětí musí stoupat a zůstane pouze to, co aktivuje svůj vlastní vývoj.²¹³

Jedině křesťanství dává kosmogenezi tvář a duši a evoluce je láskyplným procesem. V tomismu platí sdílené bytí, to znamená, že lidé jsou nezaslouženě pozváni k Boží hostině. Pak by ale člověk ztrácel motivaci, protože by v úsilí o spásu byl zbytečný. Scholastické Stvoření takzvaně „jen tak“ by pokořovalo člověka a křesťana. Křesťanství jako celek našťestí vesmír amorizuje. Mělo by také valorizovat látku ve vesmíru a jeho evoluci.²¹⁴

3.2.11 Mnohost obydlených světů

Jeden z posledních rozsáhlejších Teilhardových textů z roku 1953 se týká možnosti existence civilizací mimo naši planetu. Teilhard na úvod konstatuje, že člověk jako druh se objevil na konci třetihor v souladu s evoluční teorií. Teorie monogenismu, neboli učení o prvním páru lidí, se stává stále méně zajímavou. Existují určité premisy, které naznačují možnost vzniku inteligentního života i jinde ve vesmíru:

1. Hmota má tendenci se shlukovat.
2. Život se vynořil z anorganického světa a dále se vyvíjel ke stále větší složitosti až do bodu reflexe.
3. Ve vesmíru jsou miliardy galaxií podobné naší.²¹⁵

²¹² TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 137.

²¹³ Tamtéž, s. 142.

²¹⁴ Tamtéž, s. 147.

²¹⁵ Tamtéž, s. 151.

Teilhard žehrá na to, že dosud nikoho nenapadlo poznatky astronomie, biochemie a antropologie v tomto směru propojit. Dnes by byl určitě rád za vznik nové mezioborové vědy bioastronomie.²¹⁶

Z bodu 1. až 3. by mělo plynout velké množství myslících světů reflektujících život, ne nutně hominizovaných. Jaká je na to reakce teologie?

1. Může se říct, že jen na Zemi je prvotní hřích a nutnost Vykoupení.
2. Vtělení se odehrálo jen na Zemi a ostatní světy o tom dostaly zprávu.
3. Nedojde ke kontaktu pro velké vzdálenosti ve vesmíru. Případně lze proti pravděpodobnosti trvat na tom, že pouze na Zemi je život.

Zde jsou Teilhardovy námitky proti jednotlivým bodům:

1. Celý vesmír podléhá týmž zákonům.
2. Jakým způsobem by obrovské množství jiných světů bylo informováno?
3. Je to útěk do dogmatu, který pokořuje církev.²¹⁷

Řešení vidí Teilhard v tom, že vesmír skrze komplexifikaci vědomí konverguje do sebe. Kristus je univerzalizovaný a všechny světy by měly oslavovat tutéž jednotu (Kol 1, 17 – „Všechno v něm spočívá“). Dále Teilhard cituje takzvanou hypotézu JM. Ta tvrdí to, že Bůh může na každém světě povolávat kněze a proroky. Vtělení je univerzální, stejně tak i umučení a smrt. To vše ale úplně neodpovídá tomu, že některé světy by vznikly a zanikly před Vtělením. Teilhardovo východisko je spojení obou těchto hledisek. Vesmír je konvergující a Kristus je zároveň středem všech životů rozprostřených ve vesmíru.²¹⁸

Zajímavé je značně odlišné pojetí tohoto tématu, které prezentuje Ctirad Václav Pospíšil ve svém kompendiu o christologii.²¹⁹ Podle něj by každý svět měl mít Vykupitele svého druhu. Zdůvodňuje to tím, že pro nás by byl mimozemský spasitel, který by nebyl člověkem, pravděpodobně těžko přijatelný.

3.2.12 Bůh evoluce

Poslední z uvedených textů ve sbírce *Jak věřím* je rovněž ze závěru Teilhardovy tvorby, napsán byl v říjnu 1953. Autor v něm analyzuje důvody ztrácení přitažlivosti křesťanství pro moderní lidi, včetně například řeholníků. Klade si otázku, zda jsou to nenaplněná očekávání.²²⁰

²¹⁶ Viz například KLECZEK, Josip. *Život se Sluncem a ve vesmíru: nová věda – bioastronomie*. Praha, 2011.

²¹⁷ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Jak věřím*, s. 154.

²¹⁸ Tamtéž, s. 156.

²¹⁹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha, 2010, s. 343 – 348.

²²⁰ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Jak věřím*, s. 159.

Evoluci bere Teilhard jako událost. Jsme podle něj unášeni k ultra-humanitě. Na počátku vznikl jednoduchý život, pak vědomí a nakonec sebereflektující vědomí. V evoluci se evidentně nachází Božský prvek. Je v pořádku, že Bůh tvoří vývojem. Bůh se zároveň ztotožňuje s centrem kosmogeneze a naše láska směřuje k Němu.²²¹ Odpověď na všechno hledání je nakonec Kristus. S vývojem naší reflexe už nás nemohou staré náboženské pojmy uspokojovat. Znamená to, že se vynoří náboženství budoucnosti? Postavy starozákonních proroků se stále více zamlžují, naproti tomu Ježíš se stává stále více skutečným. Po každé lidské krizi je ještě naléhavější, přítomnější a mocnější. Z toho podle Teilharda plyne, že Kristus by ve vesmíru neměl být omezen jen na vykoupení naší planety. Modely bodu Omega, jak přírodovědecký, tak i mystický, si navzájem odpovídají. Díky tomu věda a mystika nakonec splynou v celek kolem Krista.²²²

²²¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Jak věřím, s. 161.

²²² Tamtéž, s. 164.

Závěr

Do diplomové práce jsem vložil jen náčrt životního příběhu vědce – geologa, paleontologa a kněze Pierra Teilharda de Chardin, SJ. Pro porozumění jeho životní dráze sem patří jeho dětství, prostředí a studia. Hlavní pozornost je však soustředěna na seznámení se s jeho dvěma základními knihami *Vesmír a lidstvo* (Fenomén člověk) a *Božské prostředí*, ke kterým jsem přidal ještě dvě další eseje *Místo člověka v přírodě* a *Jak věřím*. Co je u Teilharda pozoruhodné, je jeho pokus celostně předkládat v celém díle propojení přírodních věd a křesťanství, a to ne jako nějaké teologické spekulace nebo druh metafyziky, ale výhradně jako vědecké studie. Tímto novým sjednocujícím přístupem se stal nejznámějším teologem minulého století.

Za zapracování evoluce do křesťanství byl kritizován například z pozice přírodních věd nositelem Nobelovy ceny za fyziologii Sirem Peterem Medavarem²²³ a v katolické církvi svým vlastním jezuitským řádem, což ho stálo nucený exil z jeho rodné Francie nejprve do Číny a později do Spojených států, kde nakonec i zemřel. Mnozí z těch, kteří jsou k Teilhardovi nejkritičtější, nejsou spokojeni s tím, jak snadno překračuje hranice vědy, filozofie a teologie do stále ještě přísně definovaných oblastí. V tom je ctnost Teilharda, která otevřela celou novou oblast v akademickém světě pro doménu věda - náboženství. Zvláště mladší generace jsou unaveny dodržováním strnulých hranic, a proto vznikají nadace pro řešení mezioborových projektů na akademické půdě. Katolíky byl proto přijat s radostí alespoň první krok vstříc Darwinovu objevu evoluce, když 22. října 1996 Jan Pavel II. v projevu k Papežské akademii věd potvrdil slučitelnost evoluce a nauky církve slovy, která odrážejí slova Teilhardova, že „nové poznatky vedly k uznání evoluční teorie jako více než jen hypotézy.“²²⁴

Teilhard se však nepovažuje za zakladatele nového filozofického nebo náboženského hnutí. Snaží se spíše hlásat křesťanské poselství v rámci ne jako dosud statického, ale dynamického vesmíru, ne v bytí, ale v stávání se, to znamená v přibližování parusie.²²⁵

²²³ MEDAWAR, Peter. "The Phenomenon of Man". *The Strange Case of the Spotted Mice: And other classic essays on science*. Oxford, UK & New York: Oxford University Press. p. 1. ISBN 978-0-19-286193-1. Retrieved 25 September 2010. Originally published 1961 in *Mind*, 70, 99–106.

²²⁴ L'Osservatore Romano, 30 říjen 1996. N. 44, s. 3 - 7.

²²⁵ MIKEŠ František. *New Phylum of Christianity Described by P. Teilhard de Chardin - Adapted by F. M. Davídek in his Holistic Praxis*. In: Plašienková Zlatica (ed.) *Evolution - Science - Religion: Teilhard de Chardin's Inspirations in the Contemporary World*. Comenius University in Bratislava (2017). S. 157-186.

Snad mnozí (podobně jako já se zájmem o astronomii) ocení, že už ve svých třiceti letech Teilhard ve své autobiografii *Srdce hmoty* opouští to, co nazývá starým statickým dualismem, když sám u sebe zjišťuje, že se vnořuje "do vesmíru ve kterém probíhá evoluce, dokonce do vesmíru řízené evoluce (neboli Genesis)."²²⁶

Teilhard bude mít různý smysl pro různé lidi. To, co ho odlišuje od jeho současníků, je jeho vize vesmíru v pohybu směrem k jeho konečnému završení v transcendentním centru kosmické spiritualizace. Toto centrum ztotožňuje s Kosmickým Kristem svatého Pavla, kterému dává jméno Bod Omega.

Dovolím si tento text zakončit jeho básnickým citátem pro budoucnost:

„Přijde den, kdy
po využití prostoru,
sil větrů,
přílivu a odlivu,
a gravitace,
spojíme směrem k Bohu energie lásky.
A toho dne,
podruhé v historii světa,
objevíme oheň.“²²⁷

Na závěr je vhodné ještě uvést jako jeho odkaz chválu na evoluci:

Evoluce, to není teorie, systém ani hypotéza, ale daleko víc: je to od nynížka obecná podmínka, které se musí podřizovat a vyhovovat všechny teorie, hypotézy a systémy, mají-li být myslitelné a správné.²²⁸

Pierre Teilhard de Chardin, S.J. (1954).

²²⁶ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *The Heart of Matter*, s. 28.

²²⁷ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *The Evolution of Chastity* (1936), XI, s. 86 - 87 (přel. F. Mikeš).

²²⁸ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*, s. 183.

Anotace

Příjmení a jméno: Ondřej Mikulaščík

Instituce: Katedra systematické teologie CMTF UP v Olomouci

Název diplomové práce: *Sjednocování Boha a člověka v pojetí Pierra Teilharda de Chardin*

Vedoucí: ThLic. Ing. František Mikeš, Ph.D.

Počet stran: 77

Počet příloh: 0

Počet titulů bibliografie: 20

Klíčová slova: Teilhard, Pierre Teilhard de Chardin, evoluce, vývoj člověka, člověk, lidstvo, noosféra, paleontologie, geologie, život, myšlení, reflexe, socializace, antropogeneze, kosmogeneze, fylum, prvotní hřích, divinizace, bod Omega.

Diplomová práce zpřístupňuje kriticky přehlednutá fakta o díle, které vytvořil francouzský jezuita a přírodovědec Pierre Teilhard de Chardin (1881 – 1955). V první kapitole jsou představeny pohnuté životní osudy tohoto výjimečného muže. Druhá kapitola popisuje jeho pojetí člověka jako biologického druhu, jeho zasazení do vývoje života na Zemi, vznik myšlení a lidské civilizace a předpokládaný další vývoj. Třetí kapitola pojednává o Teilhardově teologické tvorbě a o jeho pojetí vztahu člověka s Bohem. Je zde popsán autorův koncept divinizace neboli zbožšťování lidských činností a lidského života jako celku. Dále jsou popsány Teilhardovy podněty k učení o prvotním hříchu člověka a jeho další teologické koncepty.

Slovník pojmů ^{229 230}

amorizace – naplnění evoluce láskou

antropogeneze – vznik a vývoj člověka

biosféra – síť živých bytostí na povrchu planety

divinizace – zbožštění, naplnění Bohem

emergence – vynoření nového

fylum – kmen, vývojová jednotka

hominizace – polidštění, polidšťování

kosmická látka – různé energie se svými vnitřními a vnějšími setrvačnými stránkami

kosmogeneze – vznik a vývoj vesmíru, kosmos v evoluci

monofyletismus – hypotéza o původu z jednoho biologického druhu (opak polyfyletismu)

monogenismus – předpoklad o původu z jednoho páru (opak polygenismu)

mystika – v užším teologickém smyslu prožívání nadpřirozeného spojení s Bohem a nauka o tom, v širším smyslu každé prožívání absolutního smyslu života

navíjení (na sebe) – spirálovitý proces orientovaný podle centrální osy

nitro – viz **vědomí**

noogeneze – vznik a vývoj **reflexe**

noosféra – síť reflektujících bytostí na povrchu planety

ortogeneze – jednosměrný vývoj, zde též hlavní vývojový směr zkomplexňování a zvnitřňování

personalizace – prohlubování osobní jedinečnosti spolu se schopností se odevzdat

planetizace – vznik spojení na povrchu planety

pleróma – řecky plnost, v křesťanském smyslu konečné spojení stvořeného s nestvořeným v Kristu, naplnění všeho

psychika – viz **vědomí**

reflexe – sebeuvědomění, schopnost lidské bytosti nejen „vědět“, ale „vědět, že ví“

rozvíjení – divergentní fáze navíjení

socializace – zvyšování počtu a úrovně meziosobních vazeb

super, supra – předpona označující vyšší stav

totalita – celkovost

²²⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Místo člověka v přírodě, s. 179.

²³⁰ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. Chut' žít, s. 207-209.

totální – celkový

totalizace – filozofický termín označující naplňování celkovosti, oživování a uskutečňování všech vztahů

ultra - předpona označující další stav

vědomí – nitro (vnitřní stránka) kosmické látky, která je zdrojem spontánnosti, reaktivity a organizovanosti

zavíjení – konvergentní fáze **navíjení**

Summary

The thesis provides an access to the critically surveyed facts about the work created by the French Jesuit priest, a natural scientist - geologist and paleontologist Pierre Teilhard de Chardin (1881 - 1955). The first chapter presents the moved life destinies of this exceptional man. The second chapter describes a concept of man as biological species, his inclusion in a development on the planet Earth, his origin of thought, human civilization and his expected further development. The third chapter deals with Teilhard's theological work and his conception of man's relationship with God. The author's concept of divinization or deification of human activities and human life as a whole is also presented. Further are described Teilhard's suggestions for teaching about the original sin of man and some of his other theological concepts.

Bibliografie

- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Chut' žít*. Praha: Vyšehrad, 1970, 243 s.
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad, 1990, 264 s.
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Jak věřím*. Praha: Vyšehrad, 1998, 164 s. ISBN 80-7021-208-x.
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Místo člověka v přírodě*. Praha: Svoboda, 1967, 186 s.
- TEILHARD Pierre Chardin de. *The Heart of Matter. A Harvest/HBJ Book*, San Diego, U.S.A. 1978, 277 s. ISBN 0-15-640004-9.
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Slova víry*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2001. ISBN 80-86045-70-6.
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Úvahy o štěstí a lásce*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2005. ISBN 80-86715-48-5.
- KING, Ursula. *Spirit of Fire*. Orbis Books, 1996, 245 s. ISBN 1-57075-177-3.
- RIDEAU, Émile. *Myšlení Teilharda de Chardin*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2001, 525 s. ISBN 80-86045-74-9-.
- VRÁNA, Karel. *Pierre Teilhard de Chardin*. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 1997, 163 s. ISBN 80-85996-06-5.
- CHAUCHARD, Paul. *Pierre Teilhard de Chardin - Svatá Hmota: soubor studií*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2005, 175 s. ISBN 80-86715-43-4.
- MARTELET, Gustave. *Teilhard de Chardin, prorok Krista vždy většího*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012, 254 s. ISBN 978-80-7412-118-0-.
- MIKEŠ, František (ed.). *Věda a náboženství 2005 - Teilhard, evoluce a globální spiritualita*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 155 s. ISBN 978-80-244-2182-7.
- LA HÉRONNIÈRE, Édith de. *Teilhard de Chardin: mystika přerodu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2009. ISBN 978-80-7412-036-7.
- GÖRRES, Ida Friederike. *Syn země: Člověk Teilhard de Chardin*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1998. ISBN 80-86045-07-2.
- JIROUSOVÁ, Františka. *Evoluce jako cesta k Bohu v díle Teilharda de Chardin*. Praha: Malvern, 2020. ISBN 978-80-7530-281-6.
- MAC ELWAIN, Hugh. *Budoucnost člověka: Úvod do myšlení Teilharda de Chardin*. Praha: Aeterna, 1993. ISBN 80-900950-2-X.
- SAVARY, Louis M. *Teilhard de Chardin - The Divine Milieu Explained: A Spirituality for the 21st Century*. Paulist Press, New York, USA, 2007, 266 s. ISBN-13: 978-0809144846.
- PLAŠIENKOVÁ Zlatica (ed.). *Teilhard de Chardin's Inspirations in the Contemporary World*. Bratislava: Comenius University in Bratislava, 270 s. ISBN: 978-80-223-4424-1.
- Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 2001, 1814 s. ISBN 80-85810-29-8.